

მიხეილ ბახტაძე

**გენერალ ილია ოდიშელიძის მიერ 1921-1922 წლებში
კონსტანტინოპოლში წაკითხული მოხსენებების შესახებ**

1921 წლის თებერვალ-მარტში საბჭოთა რუსეთთან მიმდინარე ომში დამარცხების შემდეგ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის, დამფუძნებელი კრების წევრებისა და სამხედრო ხელმძღვანელობის ნაწილმა ქვეყანა დატოვა და ემიგრაციაში წავიდა. უმეტესობამ თავდაპირველად თავი კონსტანტინოპოლს შეაფარა. ცხადია, ყველას აინტერესებდა, რა იყო დამარცხების მიზეზები, სად იყო დაშვებული შეცდომები და შეიძლებოდა თუ არა მოვლენები სხვაგვარად განვითარებულიყო. ამ მიზნით რამდენიმე შეკრება კონსტანტინოპოლშივე შედგა, სადაც მოხსენებები წაკითხეს: ვალიკო ჯუღელმა, გენერალმა გიორგი კვინიტაძემ და გენერალმა ილია ოდიშელიძემ. ამ უკანასკნელმა ორი მოხსენება გააკეთა: პირველი 1921 წლის დეკემბერში, მეორე – 1922 წლის მარტში.

გენერალი ოდიშელიძე ძალიან დიდი სამხედრო და ადმინისტრაციული გამოცდილების მქონე პიროვნება იყო. 1918 წლისათვის ვერც ერთი ქართველი გენერალი ვერ შეედრებოდა მას. თბილისის კადეტთა კორპუსისა და მოსკოვში ალექსანდრეს სამხედრო სასწავლებელის დამთავრების შემდეგ იწვებს სამხედრო სამსახურს. 1891-1894 წლებში გენერალური შტაბის აკადემიაში სწავლობდა. მსახურობდა ჯერ კავკასიაში, შემდეგ ბალტიისპირეთში, ხოლო 1902 წლიდან, შორეულ აღმოსავლეთში. მონაწილეობა მიიღო რუსეთ-იაპონიის ომშიც. 1909 წელს ილია ოდიშელიძე შუა აზიაში გადაიყვანეს. 1910 წლის ივლისში მას გენერალ-მაიორის წოდება მიენიჭა. 1911 წლის ნოემბერში სამარყანდის ოლქის სამხედრო გუბერნატორი, ხოლო 1914 წლის იანვარში თურქესტანის სამხედრო ოლქის შტაბის უფროსი იყო. ამ პოსტზე ყოფნისას მას პირველმა მსოფლიო ომმა მოუხწრო. 1914 წლის 11 ოქტომბერს გენერალ-ლეიტენანტის წოდება მიენიჭა და პირველი მსოფლიო ომის ფრონტზე გაიგზავნა. ის ჯერ ჩრდილო-დასავლეთის ფრონტის მე-10 არმიის

შტაბის, ხოლო დეკემბრიდან 1-ლი არმიის შტაბის უფროსი იყო. ამ პოსტზე გენერალ-ლეიტენანტი ოდიშელიძე 1917 წლის 16 იანვრამდე ღარჩა. 16 იანვრიდან ის ჯერ XV საარმიო კორპუსის მეთაურად, ხოლო შემდეგ დასავლეთის ფრონტზე მოქმედი მე-3 არმიის სარდლად დაინიშნა. 1917 წლის 2 ოქტომბერს ილია ოდიშელიძე კავკასიის არმიის სარდლობა დაეკალა. 1918 წლის 26 მაისიდან საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამსახურში იმყოფებოდა. სხვადასხვა დროს იყო: ქართული შეიარაღებული ძალების მთავარსარდალი, სამხედრო მინისტრის ამხანაგი (მოადგილე), სამხედრო საბჭოს წევრი, პარიზის საზავო კონფერენციაზე გაგზავნილი საქართველოს დელეგაციის სამხედრო ექსპერტი, მთავრობის თავმჯდომარის მრჩეველი.¹

გენერალ ოდიშელიძის მიერ საქართველოს პირველი რესპუბლიკის არსებობის პერიოდში დაკავებული თანამდებობების გათვალისწინებითაც ცხადია, რომ მის მიერ საქართველოს შესახებ წაკითხული მოხსენება ფრიად საინტერესო და მნიშვნელოვანი იქნებოდა.

1935 წელს მოხსენების ტექსტი დაიბეჭდა გაზეთ «Кавказ»-ში (№ 6/18; 7-8/19-20; 9-10/21-22; 25-27). გაზეთში დაბეჭდილ ტექსტში ამოღებულია მოხსენების ის მცირე ფრაგმენტები, რომლებიც, რედაქციის აზრით, პირადული ხასიათისა იყო. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ «Кавказ»-ის რედაქციის მიერ მოხსენების ტექსტიდან ამოღებული ფრაგმენტები საკმაოდ საინტერესო ცნობებს შეიცავენ.

როგორც ჩანს, გაზეთ «Кавказ»-ში დაბეჭდილმა მოხსენებამ ქართველ ემიგრანტთა შორის დიდი ინტერესი გამოიწვია და ამიტომ ჟურნალმა „კლდე“ ის ქართულად თარგმნა და თავის ფურცლებზე გამოაქვეყნა (ჟურნალი „კლდე“. ბერლინი. 1935 წელი №16; № 17-18; 1936 წელი №19; №22-23. ბოლო ნომერს თან ახლავს რედაქციის შენიშვნა, რომ გაგრძელება იქნება, თუმცა შემდგომ ნომერებში მოხსენების გაგრძელება აღარ დაბეჭდილა).

2005 წელს გურამ შარაძემ, ჟურნალ „კლდეში“ დაბეჭდილი მოხსენება მის მიერ გამოცემული „ქართული ემიგრანტული ჟურნალისტიკის ისტორიის“ VII ტომში გამოაქვეყნა.²

ემიგრაციაში მყოფ მრავალ ქართველ სამხედრო თუ პოლიტიკურ მოღვაწეს საკუთარ მოგონებებსა და წერილებში გამოყენებული აქვთ გენერალ

¹ დაწვრილებით იხ. მ. ბახტაძე, გენერალ-ლეიტენანტი ილია ოდიშელიძე, თსუ საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომები. ტ. VII. თბ. 2013, გვ. 298-328.

² გ. შარაძე, ქართული ემიგრანტული ჟურნალისტიკის ისტორია. ტ. VII. თბ. 2005, გვ. 356-385.

ოდიშელიძის მოხსენების ცალკეული ფრაგმენტები. მაგ. გენერალ გიორგი კვინიტაძეს, გენერალ ალექსანდრე ჩხეიძეს, გვარდიის იმერეთის მე-2 ბატალიონის უფროს აკაკი კვიტაიშვილს, გრიგოლ ურატაძეს და სხვ.

ქალბატონ ანა ჭეიშვილმა საკუთარი არქივიდან მოგვაწოდა ილია ოდიშელიძის მოხსენების სრული ტექსტი, დაბეჭდილი რუსულ ენაზე. გვინდა დიდი მადლობა გადავუხადოთ ქალბატონ ანას დახმარებისა და თანადგომისათვის. ქალბატონ ანას მიერ მოწოდებული ტექსტი, ფაქტობრივად ორიგინალია. უფრო ზუსტად, ორიგინალიდან გადაღებული ასლი, რომლის სისწორესაც თავისი ხელმოწერით ადასტურებს რევაზ გაბაშვილი. ამდენად, ჩვენ ხელთ გვქონდა მოხსენების სრული ტექსტი, რომელსაც ვეყრდნობით უმთავრესად. თუმცა, შედარებისათვის ვიყენებდით ასევე «Кавказ»-სა, და „კლდეში“ გამოქვეყნებულ ტექსტებსაც.

ქალბატონ ანა ჭეიშვილის მიერ მოწოდებული ტექსტის პირველ გვერდზე წერია, „ქვემოთ მოხსენება გადაღებულია ბ-ნ ი. ოდიშელიძის დენიდან, როგორც ზედმიწევნითი პირი (კობია) და წაკითხულია სატამბოლში – ორ ნაწილად. პირველი (1-32 გვ.) და მეორე (33-76 გვ.) და დათარიღებულია: 3 მარტი 1922 წ. ქ. სტამბოლი. ყველა ამა და ღენ. ი. ოდიშელიძის ხელმოწერას გამოწმებ ჩემის ხელმოწერით და პატიოსანი სიტყვით. რ. გაბაშვილი. 8/I 1935 წ“.

გენერალმა ოდიშელიძემ თავისი მოხსენება მართლაც ორ ნაწილად წაიკითხა. ერთი 1921 წლის დეკემბერში და მეორე 1922 წლის მარტში. ამხელა შუალედი რით იყო განპირობებული, უცნობია.

ამჯერად ჩვენ განვიხილავთ ილია ოდიშელიძის მოხსენების მხოლოდ იმ ფრაგმენტებს, რომლებიც აქამდე ქართულად არ გამოქვეყნებულა

1. «Кавказ»-ში არ დაბეჭდილა და, აქედან გამომდინარე, ახლა პირველად ხდება ცნობილი ფართო საზოგადოებისთვის, მოხსენების ის ნაწილი, სადაც გენერალი 1917 წლის ბოლოსა და 1918 წლის პირველ ნახევარში თავის მოღვაწეობაზე მოკლედ საუბრობს.

„ნება მომეცით, თავდაპირველად გაგაცნოთ ჩემი კარიერა ქართულ ჯარში, გამოხატული ციფრებში. რადგან პასუხისმგებლობის ხარისხი, ისეთ ხანგრძლივ საქმეში, როგორიცაა ქვეყნის მომზადება, განისაზღვრება მუშაობის ხანგრძლივობითა და საპასუხისმგებლო სამუშაოს დღეთა რაოდენობით. მე დავინიშნე კავკასიის არმიის სარდლად 1917 წლის ოქტომბერში. მე-3 არმიიდან, რომელსაც ვმეთაურობდი გერმანიის ფრონტზე, პირდაპირ წავედი

ერზერუმში, სადაც ჩავიბარე დაშლილი და სანახევროდ პოზიცებდატოვებული რუსული არმია. მე ე.წ. არმიის საბჭოსთან ერთად, რომელიც ჩემივე ბრძანებით შევექმენი, დავკავდი იმით, რომ ექსცესების გარეშე უმტკივნეულოდ გამომეყვანა არმია ღრმა ზურგში. ეს მოხერხდა, ისევე როგორც მოხერხდა სომხური არმიის შექმნა. თუმცა ეს არმია იმით იყო სუსტი, რომ სომეხი გენერლები და ოფიცრები ტფილისში ისხდნენ და მშობლიურ არმიაში არაფრის მეთაურობა არ უნდოდათ. მას რუსი ოფიცრები ხელმძღვანელობდნენ. ამ დროს ტფილისში იქმნებოდა ქართული კორპუსი. ის იქმნებოდა ჩემი მონაწილეობის გარეშე. ამიტომ ბათუმის დაცვაში³ მონაწილე ქართული ჯარის ხარისხსა და რაოდენობაზე არავითარი პასუხისმგებლობა არ მეკისრება. ჩავაბარე რა ჩემ მიერ ფორმირებული სომხური არმია გენერალ ნაზარბეკოვს, რომლის დანიშვნასაც ძლივს მივაღწიე, დავრჩი უსაქმოდ, როგორც რუსეთის კავკასიის არმიის ყველა რუსი გენერალი. თავს ვირჩენდი გენერლის შარვლების, ბინოკლების და სხვ. ნივთების გაყიდვით. მაგრამ აი, ნაცვლად ამიერკავკასიის კომისარიატისა, შეიქმნა ამიერკავკასიის სამინისტრო და მე მინისტრის მოადგილედ დავინიშნე (ეს იყო ჩემი ცხოვრების ერთ-ერთი უპატივებული შეცდომა). ამ პოსტზე ვიყავი თვე-თვენახევრის განმავლობაში. გეგეჭკორთან შეთანხმების საფუძველზე თავის თავზე არ ვიღებდი არანაირ საპასუხისმგებლო სამუშაოს. უნდა მეკისრა მხოლოდ მიმდინარე შავი სამუშაო, რაც იმ მოთხოვნების მოშორებაში გამოიხატებოდა, რომლებიც ცდილობდნენ ხაზინიდან მიეღოთ თანხები სხვადასხვა სახის მცირე რაზმების ჩამოსაყალიბებლად. ეროვნული კორპუსების ფორმირება და მოქმედება რუსი მთავარსარდლის ლებედინსკის⁴ ხელმძღვანელობით ხდებოდა. ის იყო ბათუმში მოქმედი ქართული კორპუსის ბატონ-პატრონიც. ამრიგად, მე არ ვარ პასუხისმგებელი არც თქვენსა და არც საკუთარი სამშობლოს წინაშე ბათუმში ქართული ჯარის მოქმედებაზე. მხოლოდ ერთხელ დამიბარა ჩხენკელმა და მთავარსარდლისა და მინისტრების ხატისოვისა და კაჩაზნუნის თანდასწრებით მკითხა, შეუძლიათ თუ არა სომხურ ჯარებს დაიცვან ყარსი და ქართულს – ბათუმი. მე გავიცინე და ვუპასუხე, რომ სომეხები ყარსს ვერ დაიცავენ ორი საათიც კი და ქართველები ბათუმს ორი დღე. შემდეგ ნაზარბეკოვმა დაადასტურა ჩემი მოსაზრება და ფაქტებმაც დაარწმუნა მთავრობის

³ იგულისხმება 1918 წლის გაზაფხული.

⁴ გენერალ-მაიორი ევგენი ლებედინსკი 1917 წლის დეკემბრიდან კავკასიის ფრონტის სარდალი იყო.

წევრები, რომ სწორი ვიყავი საკუთარ წინასწარმეტყველებაში. მიუხედავად ამისა, დაშნაკებმა ჩემი წასვლა მოითხოვეს სამინისტროდან და მე, რასაკვირველია, გამომაგდეს. ამ დროიდან მე თადარიგში ვიყავი და ვცხოვრობდი იმით, რომ ჩემი ამუნიციისა და აღჭურვილობის ზედმეტ ნივთებს ვყიდდი. მე კვინიტაძემ შემცვალა, რომელიც ამიერკავკასიის სამინისტროდან საქართველოს სამინისტროში გადავიდა. თუმცა მისი ჯერიც მოვიდა, ორიოდე თვის შემდეგ ისიც გამოაგდეს. ამჯერად არა სომხებმა, არამედ თავისიანებმა. ამ დროს მე, როგორც კერძო პირი, ვიმყოფებოდი კონსტანტინოპოლში, ქართული დელეგაციის შემადგენლობაში. ისე რომ არ მკითხეს, ღამნიშნეს გიორგაძის⁵ (რომელსაც, როგორც პიროვნებას, პატივს ვცემდი) მოადგილედ. ჩამოვედი რა თბილისში, ვიკითხე, რატომ მოხსნეს კვინიტაძე და რა როლი მეკისრებოდა სამინისტროში. გამოირკვა, რომ, ფაქტობრივად, მთავაზობენ უფროსი მწერლისა და ხელის ბიჭის როლს. მე კატეგორიული უარი განაცხადე და იმწამს, ისე რომ მოვალეობის შესრულებაც არ ღამნიშნია, გადადგომა ვითხოვე. იმ დროიდან მოყოლებული, ვიდრე არ მოხდა ჩვენი ჯარების რეფორმირება და სამხედრო საბჭოს ჩამოყალიბება, მე თადარიგში ვიყავი. მინისტრის მოადგილე ა. გელევანიშვილი⁶ იყო. ამრიგად, არც ამჯერად მეკისრება პასუხისმგებლობა სამშობლოს წინაშე ჩვენი ჯარის ფორმირებაზე“.

კიდევ ერთხელ გვინდა აღვნიშნოთ, რომ გენერალ ოდიშელიძის მოხსენების ზემოთ მოტანილი ფრაგმენტი არ იყო გამოქვეყნებული «Кавказ»-ში. ამ ფრაგმენტში ორი მომენტი საინტერესოა. პირველი: ვიგებთ თუ რა იყო ოდიშელიძის მიზანი კავკასიის არმიის სარდლის პოსტზე ყოფნისას. მეორე: მის მიერ სომხური არმიის ფორმირებაში შეტანილი წვლილი.

2. მოხსენების ერთი მცირე, მაგრამ საინტერესო ნაწილი კვლავ ამოღებული იყო «Кавказ»-ის რედაქციის მიერ. აი ეს ფრაგმენტიც, „აღამიანები, რომლებსაც მიაწერენ დაახლოებით ისეთივე პიროვნულ თვისებებს, როგორსაც კვინიტაძეს. ე.ი. ნათელი გონება და მტკიცე ნება. მოვლენათა განვითარების ლოგიკა თითქოსდა მოითხოვდა მინისტრის მოადგილედ კვინიტაძეს დანიშვნას. მაგრამ ეს არ მოხდა“. აქვე ტექსტში გაკეთებულია სქოლიო შენიშვნისთვის, სადაც წერია – „რისთვისაც (იგულისხმება კვინიტაძის დანიშვნა – მ. ბ.) მე და გელევანიშვილი ნაბიჯებს ვდგამდით და რის შესახებაც კვინიტაძესთან მქონდა საუბარი. მას, ცხადია, ეს ახსოვს“.

⁵ გრიგოლ გიორგაძე იყო სამხედრო მინისტრი.

⁶ საუბარია გენერალ-მაიორ ალექსანდრე გელევანიშვილზე.

3. «Кавказ»-ში დაბეჭდილი არ არის შემდეგი ფრაგმენტიც,

„ამრიგად მე ჯერ ვწვრთნიდი სულ დიდი 15-18 დღე (საუბარია 1920 წელზე, როდესაც გენერალი ოდიშელიძე სამხედრო მინისტრის მოადგილე იყო – მ. ბ.). თებერვალმა და მარტმა ჯარისთვის გაიარა საღაშქრო პირობებში და საკმაოდ დაფანტულ მდგომარეობაში. აპრილში, ჩემი პროტესტის მიუხედავად, მიმავლინეს პარიზში. ამრიგად მე პასუხისმგებელი პირი ვაყავი ორთვენახევარი, ისიც მხოლოდ სამწყობრო მომზადების მხრივ, სამეურნეო საკითხებისა და ზურგის გარეშე. ორთვენახევრიდან კი, როგორც დაინახეთ, ფაქტობრივად მუშაობა შემძღო მხოლოდ 18 დღე. აპრილშივე გენერალი კვინიტაძე დაინიშნა მთავარსარდლად. მისი ძალაუფლება გაგრძელდა არა მარტო ჯარზე, არამედ მომარაგებასა და ზურგზეც. მასვე დაექვემდებარა გვარდია. მას მიენიჭა სრული ძალაუფლება მთავარსარდლისა, რუსული კანონით, ანუ კოლოსალური უფლება განკარგვისა როგორც ფრონტზე ასევე ზურგში. ამ უზარმაზარ მატერიალურ უფლებებს მიემატა მორალური მხარდაჭერა. მან წარმატებით მოიგერია წითელი დივიზიის თავდასხმა და სამხედრო მინისტრი ოფიციალურად მიესალმა, როგორც მეორე გიორგი სააკაძეს. მთავრობის თავმჯდომარე მისადმი განსაკუთრებულ ნდობას გამოხატავდა. ისარგებლა თავისი მომგებიანი მდგომარეობითა და უზარმაზარი უფლებებით? მოამზადა საომარი მოქმედების თეატრი და ზურგი წითლების თავდასხმის მორიგი მცდელობისათვის, რომელიც სრულიად ცხადი იყო? არა და არანაირად. რატომ? მან აქ წავიკითხათ მოხსენება და თქვენ ალბათ მოითხოვეთ მისგან ახსნა-განმარტება. მან, რასაკვირველია, გაგაცნოთ ყველაფერი, რაც ხელს უშლიდა მის საქმიანობას. საქმიანობას მთავარსარდლისა, რომელსაც კარგად და ზუსტად ესმის საკუთარი როლი. მაგრამ როდესაც მე პარიზიდან ჩამოვედი, ვერ აღმოვაჩინე ამ მხრივ მისი მოღვაწეობისა და მოღვაწეობის მცდელობის კვალიც კი. არ მინახავს: არც მოხსენება თავდაცვის საბჭოსადმი, არც მთავრობის თავმჯდომარისადმი, არც რამენაირი გეგმა ზურგის მოწყობისა საქართველოს სიღრმეში. სამაგიეროდ ვხედავდი ბრძოლას, რომელსაც ის უმართავდა თავდაცვის საბჭოსა და მინისტრებს ყოველი მიზეზით და ყოველი შესაძლებლობისას, თან ყოველ მეორე სიტყვაში გადადგომით იმუქრობოდა. აქ თავის მოხსენებაში მან მიგანიშნათ, რომ მე მას დაუუტოვე დაშლილი არმია და მოუმზადებელი ზურგი. დაშლილი არმიის შესახებ ჩვენ შემდგომში ვისაუბრებთ და ვნახავთ, ვინ და რამ დაშალა არმია და როდის დაიწყო მისი გახრწნა. ახლა კი შევახსენებთ, რომ ის მთავარსარდალი იყო ზუთი თვე და თანაც საკმაოდ მშვიდი ზუთი თვე, უზარმაზარი უფლებებით. მე კი

მხოლოდ 15 დღე ე.ი. ათჯერ ნაკლები და ძალიან მძიმე ვითარებაში, როდესაც პოლიტიკური და სამხედრო თვალსაზრისით, საკმაოდ შეკვეცილი უფლებებით. თავდაცვის საბჭო, ჩემი დანიშვნის წინ, სპეციალურად დაკავდა მთავარსარდლის უფლებათა შეკვეცის საკითხით. როგორც ჩანს, უკმაყოფილო იყო გენერალ კვინიტის მიერ ამ უფლებების გამოყენებით. მთავარსარდლის უფლებების არაზომიერი გამოყენება, თანაც იქ, სადაც ამას ვითარება არ ითხოვდა, გახდა მთავარსარდლის თანამდებობის არადროული გაუქმების მიზეზი. ჩვენს ყველა მეზობელს, ჩვენდამი მტრულად განწყობილს, ეს თანამდებობა ჰქონდა, რაც საშუალებას აძლევდა ომისთვის უფრო მომზადებული ყოფილიყვნენ. საგანგებო პირი, უფლებამოსილი და პასუხისმგებელი ცხადია უფრო კარგად წარმართავდა საქმეს, ვიდრე არაკომპეტენტური მინისტრი, დაკავებული ყოველდღიური საქმითა და პოლიტიკით“.

ყოველივე ზემოთ თქმული ვითარების ილია ოდიშელიძისეული შეფასებაა. გენერალი კვინიტაძე მთავარსარდალი იყო 1920 წლის 29 აპრილიდან 8 სექტემბრამდე. დღეს შეუძლებელია იმის გარკვევა: კვინიტაძის გადადგომის შემდეგ რა დახვდა და რა არ დახვდა ოდიშელიძის; რისი უფლება ჰქონდა კვინიტაძეს და რისი არ ჰქონდა ოდიშელიძეს. ფაქტია: კვინიტაძემ დაამარცხა რუსები მაისში; გარკვეულწილად მშვიდი ვითარება იყო ზაფხულში; მნიშვნელოვანი სამუშაოები ღრმა ზურგის ორგანიზებისა და აზერბაიჯანთან საზღვარზე თავდაცვითი პოზიციების შექმნის მხრივ არ ჩატერებულა; კვინიტაძეს ჰქონდა უთანხმოებები პოლიტიკურ ხელმძღვანელობასთან.

4. როგორც ჩანს, გაზეთ «Кавказ»-ის რედაქცია მოერიდა ოდიშელიძის გამონათქვამების გამოქვეყნებას საქართველოს მეზობელ სახელმწიფოებთან დაკავშირებით. გენერალი წერდა: „იმ დროს, როდესაც ისეთი დიდი მტრები გვყავდა, როგორიც თურქეთი და რუსეთი (სულერთია, დენიკინის თუ საბჭოთა), ან ისეთი პატარა, მაგრამ მტრული და მუხთალი, როგორიც სომხები, რომლებიც ეშმაკსაც კი მიეყოლებოდნენ, ოღონდ კი ჩვენთვის ევნოთ. ან ისეთი არასანდო მეგობარი, როგორიც აზერბაიჯანი, რომელიც ბაქოში ჩვენთან იყო და ისიც არა მთლიანად. ბათუმსა და არდაგანში ჩვენს წინააღმდეგ და განჯაში და ზაქათალაში ჩვენთან ფრონტი ეჭირა 24 ესკადრონით არც თუ კარგი კავალერიისა... ჩვენი სამი ესკადრონის წინააღმდეგ“.

5. როდესაც ოდიშელიძე წერს, „ნოე ნიკოლოზის ძე ომის დროს ათეულობით მილიონებს აძლევდა ისეთ ბატონებს, როგორებიც არიან [კერესელიძე] და ზოგიერთ სხვებსაც. მათ კი 20-30 ჩამომონძილისაგან შემდგარი ქვეითთა რაზმები გამოყავდათ, ნაცვლად საკავალერიო პოლკებისა“. გაზეთის

ტექსტში გამოტოვებულია კონკრეტული პიროვნების გვარი. ოდიშელიძე ასახელებს კერესელიძეს, ეს, ალბათ, ლეო კერესელიძეზეა საუბარი.

6. ძალიან საინტერესო და მნიშვნელოვანია ოდიშელიძის მოხსენების შემდეგი ნაწილი, რომელშიც ის საუბრობს გეოგრაფიული საზღვრების როლზე ქვეყნის თავდაცვის საქმეში. «КАВКАЗ»-ში გამოტოვებულია რამდენიმე ფრაზა „ყაზახ-შამშადილის მხარე, ბამბაკისა და ბეზობდალის ქედები, ბორჩალოს მაზრის სამხრეთ ნაწილი დაუტოვეს ჩვენ მეზობლებს, თუმცა მთელი ჩვენი ისტორიის განმავლობაში და საქართველოს რუსეთთან შეერთების დროსაც ეს დიდი სამხედრო მნიშვნელობის კუთხეები საქართველოს მუდმივ ნაწილს შეადგენდნენ. შედეგად ტფილისი, რომელსაც [უზარმაზარი] მატერიალური [და მორალური] მნიშვნელობა აქვს, [ორი მეზობლის საზღვრებიდან ერთი გადასავლელის მანძილზე აღმოჩნდა, მათი უშუალო დარტყმების ქვეშ]“.

აქ ტექსტში სქოლიოა მცირე შენიშვნით, რომელიც ასევე არ არის გამოქვეყნებული გაზეთში: „ამის შესახებ დროულად მივაწოდე ოფიციალური წერილი რუკის თანხლებით მთავრობას და სახალხო გვარდის შტაბს, რომელსაც მთავრობა დატყვევებული ჰყავდა. გარდა ამისა, ასეთივე ოფიციალური მოხსენება გავაკეთე ვიწრო წრეში. ესწრებოდნენ: ნ. ჟორდანია, დამფუძნებელი კრების თავმჯდომარე, მინისტრი გეგეჭკორი, დამფუძნებელი კრების თავმჯდომარის მოადგილე თაყაიშვილი. ეს მოხსენება გავიმეორე ანტანტის წარმომადგენლების თანდასწრებითაც“.

7. მოხსენების ბოლო ნაწილი, რომელიც 26 ნაბეჭდ გვერდს მოიცავს და მთელი მოხსენების 1/3-ს შეადგენს, ჟურნალ „კლდეში“ აღარ გამოქვეყნებულა. შესაბამისად, ის არც გურამ შარაძეს დაუბეჭდავს. რამდენადაც ჩვენთვისაა ცნობილი, ის არც გაზეთ «КАВКАЗ»-ს გამოუქვეყნებია. ამდენად, მოხსენების ეს, ჩვენი აზრით, ალბათ ყველაზე მნიშვნელოვანი ნაწილი, პირველად ქვეყნდება (ყოველ შემთხვევაში ქართულად ნამდვილად პირველად). თუმცა აღსანიშნავია, რომ მოხსენების ამ ნაწილის ცალკეული მცირე ფრაგმენტები იმ პირობითაა მოგონებებში გვხვდება, რომლებიც ილია ოდიშელიძის მოხსენებას ესწრებოდნენ.

მოხსენების ამ მონაკვეთს გენერალი ოდიშელიძე შემდეგი სიტყვებით იწყებს: „სანამ გაგაცნობთ, რა ბრძანებები გავეცი სომხებისა და რუსების მოულოდნელ აჯანყებასთან დაკავშირებით, ნება მომეცით, გაგაცნოთ ჩემი მოსაზრებები მთავარსარდლის როლთან დაკავშირებით ნებისმიერ ომში და განსაკუთრებით, ჩვენთან. ასევე იმ როლზეც, რისი შესრულებაც სურდათ და

რეალურად რაც შეასრულეს პოლიტიკურმა მოღვაწეებმა ბორჩალოს აჯანყებაში. ალბათ გაგივიათ მრავალგზის გამეორებული და ნაკლებად შესრულებადი გამონათქვამი ზოგიერთი სამხედრო და პოლიტიკური ბელადისა: ყველამ თავის ადგილზე საკუთარი ვალდებულება უნდა შეასრულოსო. ამ გამონათქვამში, ცხადია, საუბარია ისეთ რთულ საკითხებზე როგორებიცაა: სახელმწიფოს მართვა, ჯარების მართვა სამხედრო მოქმედებების თეატრზე და სხვ. ჩვენები, ჩვენი დამოუკიდებელი არსებობის სამი წლის განმავლობაში სხვა წესს მისდევდნენ. საკუთარ ადგილზე აკეთებდნენ არა მარტო თავის, არამედ, ძირითადად, სხვის საქმეს, საქმეებსაც კი. ერთგულმა ამ პრინციპისა, ჩვენი მთავრობის თავმჯდომარემ, დაკავებულმა ათასი საკუთარი და მრავალი ათასი სხვათა საქმით, თვით ტფილისში საბინაო საკითხებითაც კი, კიდევ ერთი საქმე იტვირთა – ასწავლოს მთავარსარდალს, თუ როგორ უნდა უხელმძღვანელო ჯარს. „ჩვენს პატარა არმიას ისე უნდა უსარდლო, როგორც ამას მეფე ერეკლე II აკეთებდა. შეჯდე ცხენზე და ჯართან ერთად იყო ბრძოლის ველზე“. ჩვენი არმია, ძირითადად მისი წყალობითვე, მცირე კი არა, უმცირესი იყო, მაგრამ მაინც მრავალჯერ აღემატებოდა ერეკლეს ჯარს. აი, მისი მოქმედების თეატრი კი მართლაც არ იყო პატარა. ეს ახალციხისა და ერევანის შემოგარენი კი არ იყო, სადაც მოქმედებდა ქართლ-კახეთის მეფე, არამედ მთელი საქართველო. ბათუმიდან და გაგრიდან ლაგოდეხამდე. ანუ უკიდურესი დასავლეთის საზღვრებიდან უკიდურეს აღმოსავლეთის საზღვრებამდე. ეს 600 ვერსია, პირდაპირ ჰაერით, ერთი მიმართულებით და 200 ვერსი მეორე მიმართულებით. ეს ერთმანეთისაგან დაშორებული და მთავორიან ადგილებში არსებული ხუთი ფრონტის 1500 ვერსია. 18 000 ჩვენიანი 130 000 მოწინააღმდეგე... ამასთანავე, ვითარება იყო იმდენად რთული და გაურკვეველი, რომ სამხედროებისა და პოლიტიკოსების, მთავარსარდლობისა და საგარეო საქმეთა მინისტრის ყურადღება მიპყრობილი იყო არა მხოლოდ რუსებისადმი, არამედ თურქებისადმიც, არა მარტო ბაქოსა და სოხუმის მიმართულებებზე, არამედ ალექსანდროპოლისა და ბათუმისაზეც. ასეთ ვითარებაში მთავარსარდალს ასწავლო, რომ ცხენზე უნდა იჯდეს და ჯართან იყოს, საოცარი თავხედობაა. მეტსაც ვიტყვი, ზეგულმავიწყობაა, რაც ასე ახასიათებდა ნოე ჟორდანიას. თავდაცვის საბჭომ, რომელსაც ის თავმჯდომარეობდა, ცხენის გამოყოფაზე უარი სწორედ იმ მოტივით მითხრა, რომ ჯარებისთვის თბილისიდან უნდა მეხელმძღვანელა და ერთი ავტომობილიც მეყოფოდა... მიუხედავად ნოე ნიკოლოზის ძის მოსაზრების აბსურდულობისა, თუ როგორ უნდა უხელმძღვანელო არმიას, ის მხარდაჭერილ იქნა ჩემი თანდასწრებით

გენერალ კვინიტაძის, მისთვის ხელის მოსაჭიდებელი ხავსის, მიერ. ხელმძღვანელობის ახალმა მეთოდმა არ უშველა. ხელის მოსაჭიდებელმა ხავსმა ვერ ვერც მთავრობა გადაარჩინა, ვერც საქართველო და თავადაც ჩაიძირა მათთან ერთად ვინც ხავსს ეჭიდებოდა. იმიტომ, რომ ჩვენი უბედურების მიზეზი იქ არ იყო; არ იყო პიროვნებებში, ვინც ომის დროს სამართავ პოსტებზე იყვნენ, არამედ იყო ქვეყნისა და ერის თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის დაცვის სათვის მომზადების სისტემაში. მთავარსარდლის როლი იმ ვითარებაში, რომელიც დაგიხატეთ და ზოგადად, განისაზღვრებოდა იმით, რომ ერთდროულად ხუთივე ფრონტზე ჯარების მართვისათვის მოსახერხებელი ცენტრალური პუნქტიდან ეხელმძღვანელა მთელი ომისათვის და არა რამდენიმე ბატალიონის ბრძოლისათვის სადახლოსთან, რისთვისაც სპეციალური უფროსი არსებობდა, საერთო ორიენტირებისა და მითითებების, ამოცანებისა და მათი შესრულების საშუალებების მიცემა ფრონტების სარდლებისთვის, რომლებიც სწორედ იმიტომ იყვნენ დანიშნული, რომ ეხელმძღვანელათ და პასუხი ეგოთ საკუთარი ფრონტებისთვის. კერძოდ, სამხრეთ-აღმოსავლეთის ფრონტის სარდალი თვით თავდაცვის საბჭოს მიერ იქნა შერჩეული, მისადმი გვარდიისა და სოციალ-დემოკრატიული პარტიის საგანგებო ნდობის გამო. ეს იოსებ გედევანიშვილი იყო. თავიდანვე რომ არ მიმეცა მისთვის საკუთარ ადგილზე თავისი უფლებამოსილების განხორციელების საშუალება და, ვთქვათ, პირადად ეხელმძღვანელა სადახლოსთან ბრძოლისთვის, ამით, ჯერ ერთი – შევეშულიდი ხელს, პარალიზებას გავუკეთებდი მის ნებას. მისი საქმის ჩემს თავზე აღებით შეიძლება გამომრჩენოდა მოვლენები სხვა ფრონტზე, მაგალითად, სოხუმის. რომელი თქვენგანი იტყოდა 1921 წლის თებერვალში, ან იტყვის თუნდაც ახლა, 1922 წლის თებერვალში კონსტანტინოპოლში, თუ რომელი იყო უფრო მთავარი ფრონტი – სოხუმისა თუ ბორჩალოს, როგორც ერთ, ისე მეორე მიმართულებაზე ჩვენს წინააღმდეგ მთელი არმიები იდგა. თუ მნიშვნელოვანია ტფილისის დაცვა, მისი უზარმაზარი მორალური მნიშვნელობის გამო, არანაკლებ მნიშვნელოვანი იყო ფიქრი დასავლეთ საქართველოზე, ბათუმსა და ფოთზე. მათი უზარმაზარი მატერიალური მნიშვნელობით. იქიდან ველოდით ყოველდღიურად იმას, რაც ასე სჭირდებოდა ჯარს. მას კი ყველაფერი სჭირდებოდა. მას არაფერი ჰქონდა – არც ტანსაცმელი, არც პური, არც ტყვი, არც საკმარისი იარაღი. ეს იმდენად ელემენტარულია, რომ მასზე ლაპარაკიც კი არ ღირს. ისევე როგორც არაა მიღებული მტკიცება იმისა რომ $2 \times 2 = 4$. მაგრამ ჩემს მასწავლებლებს ამის შესახებ უნდა ესაუბრო ხანგრძლივად და დაწვრილებით“.

მართებულია გენერალ ოდიშელიძის მოსაზრება მთავარსარდლის ფუნქციის შესახებ. მას მართლაც ყველა მიმართულებისთვის უნდა მიექცია ყურადღება, დაესახა მთავარი ამოცანები და არ უნდა ეხელმძღვანელა კონკრეტული ბრძოლებისთვის, რომელიმე ერთ კონკრეტულ მიმართულებაზე. სამაგიეროდ, აშკარად მცდარია ოდიშელიძის მსჯელობა შემოტყვის მთავარი მიმართულების ძნელად განსაზღვრის შესახებ. აქ გენერალი აშკარად თავს იმართლებს. მთავარი მიმართულება სამხრეთ-აღმოსავლეთის ფრონტი იყო. ეს თავად ოდიშელიძემაც იცოდა და სწორადაც ჰქონდა განსაზღვრული 1921 წლის 3 იანვრის მოხსენებაში – „ამასთანავე, ყველაზე აქტიური თეატრი რესპუბლიკის სამხრეთ-აღმოსავლეთ საზღვარი იქნება, საიდანაც მოწინააღმდეგე ყველაზე ინტენსიურ შეტევას განახორციელებს რესპუბლიკის ადმინისტრაციული, პოლიტიკური და სამხედრო ცენტრის – თბილისის ხელში ჩასაგდებად“.

შემდეგ გენერალი განაგრძობს, „რადგან მე მასწავლიდა არა მარტო ჟორდანია, არამედ ჭიჭინაძეც. ეს ბრძანებების წერას მასწავლიდა. განსვენებული, რომელიც მე პიროვნულად მესიმაპთიურებოდა თავისი პატიოსნებით, სამშობლოსადმი სიყვარულით, ცოცხალი რომ ყოფილიყო, ჩემგან მოისმენდა დეტალურ განმარტებას, თუ სამხედრო სფეროში რატომ ეუბნება ან წერს უფროსი ხელქვეითს – „გებრძანებთ, ყოველგვარი დაბრკოლების მიუხედავად, ჩაუცმელი ადამიანების რაოდენობის მიუხედავად, სასწრაფოდ გამოცხადდით თქვენი ბატალიონით ტფილისში“ – და რატომ არასდროს არ დაუმატებს სიტყვებს: „ენერგიულად“, „თორემ ციხეში ჩაგვამთ“. აქ, კონსტანტინოპოლში, მომეტებული „ენერგიის“, სახელმწიფოებრივი აზროვნებისა და სახელმწიფოებრიობის გამოცდილების უკმარისობის შედეგად, სამშობლოს დაკარგვის გამო ის გაიგებდა, რომ ეს დამატება სიტყვისა – „ენერგიული“, კლავს ენერგიას და თიშავს გონებას. ამრიგად, როგორც მთავარსარდალი, ფრონტის სარდლებს ვაცნობდი: უახლოეს ამოცანებს, მათი გადჭრის სავარაუდო საშუალებებს, ვარკვევდი სპეციალურ ამოცანებში და მთელი არმიის წინაშე მდგარ ამოცანებში. ხოლო გადაწყვეტას, განსაკუთრებით გადაწყვეტის ხერხსა და გზას, ტაქტიკის დეტალებს მათ ვანდობდი. სხვანაირად არასდროს მოვეცეულებარ მსგავს სიტუაციაში. მომავალშიც სხვანაირად არ მოვიქცეოდი, თუკი ცხოვრება, ღმერთმა დამიფაროს, კვლავ მაიძულებს გავხდე მთავარსარდალი ჩვენი სოციალ-დემოკრატიული პარტიის უფროსების მიერ შექმნილი მშვიერი, შიშველი და უიარალო არმიისა. მთავარსარდლის როლის ჩემუელი გაგებიდან გამომდინარე, ჯერ კიდევ მთელი გვარდიისა და ყველა განკუთვნილი ბატალიონის თავმოყრამდე თბილისიდან სამხრეთ-აღმოსავლეთ-

თით და 11 თებერვლის მოულოდნელ თავდასხმამდე კარგა ხნით ადრე, ფრონტის სარდალს იოსებ გელევანიშვილს გავუგზავნე ბრძანება, რომლის შინაარსი შემდეგი იყო:

ა) თავდასხმა მოსალოდნელია სამხრეთიდან თურქებისა და სომხების ბანდებისაგან და სამხრეთ-აღმოსავლეთიდან რუსების მხრიდან;

ბ) თავდასხმა, სავარაუდოდ, დაიწყება ერთდროულად სამი მიმართულებიდან: 1) ფართო ზოლად წითელ ხიდსა და სოფელ სადახლოს შორის თბილისზე, 2) სანაინის მიმართულებით და 3) ლორეს (გორონცოვკის) მიმართულებით;

გ) ამავე დროს დაიწყება თავდასხმა, ზოგან მოჩვენებითი, ზოგან ნამდვილი: კახეთში, ფოილოს ხიდიდან თბილისზე, სოხუმსა და შესაძლოა ბათუმზეც. უღელტეხილებისა და თოვლის საფარის სიმაღლე კიდევ 10 დღით გვიცავს თავდასხმისაგან აღმოსავლეთ საქართველოს სამხედრო და იმერეთის სამხედრო გზებიდან;

დ) მე, როგორც მთავარსარდალი, პირველ ამოცანად ვისახავ ტფილისის შენარჩუნებას, როგორც დედაქალაქისა და მთავარი მატერიალური და მორალური ცენტრისა;

ე) ამ ამოცანის შესრულების ნაწილს, ტფილისიდან სამხრეთ-აღმოსავლეთით, ვაკისრებ ჯარებს, რომლებსაც გენერალი იოსებ გელევანიშვილი სარდლობს;

ვ) ჩვენ იმდენად სუსტი და მცირერიცხოვანი ვართ მოწინააღმდეგესთან შედარებით, როგორც მოქმედების მთელ თეატრზე, ასევე თითოეულ ფრონტსა და თითოეულ ადგილზე, რომ პასიური დაცვა არ შეგვიძლია. ჩვენ შეგვიძლია ვიმოქმედოთ და უნდა ვიმოქმედოთ აქტიურად, მანევრებით;

ზ) ვითარება ბოლომდე არ არის გარკვეული. თუმცა ზუსტად ვიცით, რომ რუსები თავს იყრიან წითელ ხიდთან და ფოილოსთან, ხოლო სამხრეთით თითქოს თავის მარცხენა ფრთას წელავენ თურქებამდე და სომხების ბანდებამდე;

თ) ვითარების საბოლოო გარკვევამდე ჯარების ბირთვი ტფილისის სამხრეთით და სამხრეთ-აღმოსავლეთით იყოლიეთ. სანდარა-ეკატერინოფელდი, სადახლო-ყაჩაღიანი ოთხკუთხედის ცენტრში. ავანგარდებმა დაიკავეს ლორესა და სანაინის მიმართულებები და წითელი ხიდი – კერპილის ფრონტი. შესაძლოა გიბრძანოთ შეტევა წითელი ხიდით ზოგადი მიმართულებით ყაზახზე, რათა კულაში რუსების ჯგუფს საკომუნიკაციო გზები მოუჭრათ;

ი) ავანგარდებისა და მეწინავე ნაწილების შესახებ ჩემ მიერ მითითებული იყო შემდეგი: ბეზობდალის უღელტეხილსა და შაგალის გასასვლელში (ხიდზე) იყოლიეთ მხოლოდ სამეთვალყურეო რაზმები. სპეციალურად შაგალის ხიდთან დაკავშირებით მივუთითე, რომ სამეთვალყურეო რაზმი უნდა ყოფილიყო არა უმეტეს ოცეულისა ან ნახევარი ასეულისა, რომლის მთავარი ამოცანა იქნებოდა ხიდის აფეთქება, როცა ამას ვითარება მოითხოვდა;

კ) კარგად მახსოვდა რა სომხეთთან ომისდროინდელი სანაინის ამბები, 11 თებერვლის თავდასხმამდე კარგა ხნით ადრე იოსებ გედევანიშვილს სიტყვიერად ვუბრძანე და იმავე დღეს გავუძეორე წერილობით ტელეგრაფის მეშვეობით, ვუკარნახე რა შტაბის უფროსს გენერალ ზაქარიაძეს, რომელიც აქ თქვენ წინაშე ცოცხალი მოწმეა. ბრძანების არსი იყო (ვთხოვ გენერალ ზაქარიაძეს შემისწოროს, თუ რამე შეემშლება): 1) გახსოვდეთ სომხეთ-საქართველოს ომის დროინდელი სანაინის ამბები. 2) არ განალაგოთ სადახლოს სამხრეთით ბამბაკის ხეობაზე თვალყურის სადევნელად ერთ ბატალიონზე (ე.ი. 700 ზიშტი) მეტი. ბატალიონი დისლოცირებული უნდა იყოს კომპაქტურად და მეწინავე რაზმი შაგალთან არ უნდა აღემატებოდეს ოცეულს, ყველაზე დიდი ნახევარ ასეულს. 3) სხვა ყველაფერი, თქვენი სამი ბატალიონიდან, იყოლიეთ ერთ მუშტად შეკრული მაგრამ არა სადახლოზე სამხრეთით. 4) გააფრთხილეთ თქვენი ჯარები, რომ ადგილობრივი მცხოვრებლების – სომხების თავდასხმა მოსალოდნელია ნებისმიერ დღესა და ნებისმიერ საათს. ჩემი აზრით, ისინი ძალიან არასანდონი არიან. 5) ბორჩალოელი სომხების თავდასხმის შემთხვევაში უნდა ვიმოქმედოთ დაუნდობლად. 6) იმ შემთხვევისთვის, თუ ადგილობრივები ჩვენ მეწინავე რაზმებს უკანდასახვე გზებს მოუჭრიან, მათ უნდა მივუთითოთ უკანდასახვევი გზები მთებზე (აქ დაწვრილებით ჩამოვთვალე ის გზები მთებში, რომლებიც ბერძნების, თათრებისა და ქართველების საცხოვრებელ ადგილებზე გადიოდა. ახლა არ მახსოვს, რადგან რუკა არ მაქვს ხელთ). ეს გზები ახლავე უნდა იყოს შესწავლილი და რეკოგნოსტირებული“.

გენერალ ოდიშელიძის მიერ დასახული ღონისძიებები ძირითადად სწორია. ცხადია, ყველაფრის გათვალისწინება ვერ მოხდებოდა, მაგრამ მთავარი მომენტები ზუსტადაა განსაზღვრული. ძალიან მნიშვნელოვანია „ვ“ პუნქტი, რომელშიც ხაზგასმულია, რომ არ უნდა ვაწარმოოთ პასიური დაცვა და მანევრირების ხარჯზე უნდა ვიყოთ აქტიურები. ამ მომენტს ოდიშელიძე 1921 წლის 3 იანვრის მოხსენებაშიც უსვამდა ხაზს. არის მხოლოდ ერთი საკითხი, რომელიც დაზუსტება-განმარტებას საჭიროებს. ისეთი შთაბეჭდილება

იქმნება, რომ ილია ოდიშელიძე უმთავრეს დარტყმას მაინც სოხეთის მიმართულებიდან ელოდა. ამას ადასტურებს არა მარტო „ბ“ პუნქტი, არამედ „ვ“ პუნქტიც, რომელიც ე.წ. კულპის რუსული დაჯგუფების „მოწყვეტას“ ითვალისწინებდა. ანუ მთავარსარდალი აქცენტს აქაც სომხეთის მიმართულებაზე აკეთებდა.

გენერალი აგრძელებს საუბარს ომის წინა ვითარებაზე. „აი განკარგულებები, რომლებიც თავის დროზე მივეცი იოსებ გედევანიშვილს. ყველა დოკუმენტი ამის შესახებ დარჩა შტაბში. ამ განკარგულებათაგან რამდენიმე მე არაერთხელ გავუმეორე ტფილისში და სადახლოში, როცა იქ ვიყავი. ჩვეულებრივ, ასეთ დაწვრილებით განკარგულებებს მთავარსარდალი კეთილმოწყობილი არმიისა, ნორმალური (და არა რევოლუციური) გენერლებით არ იძლევა. ეს მისი საქმე არ არის, მისი მხრიდან ეს ქვეშევრდომის საქმეებში, უფლებებსა და მოვალებებში ჩარევად ითვლება. ამ განკარგულებების ლაიტმოტივი, როგორც ხედავთ, ერთია: არ დაფანტოთ თქვენი ძალები, ერიდეთ სომხების მოულოდნელ თავდასხმას. მიუხედავად ამისა, სამხედრო და არასამხედრო კრიტიკოსები, „რომელთა იმედებიც მე ვერ გავამართლე“ ყველგან აცხადებენ, რომ მე ძალები დაფანტე. ეს ასე არ არის. ძალები გარკვეულწილად მართლაც დაფანტული იყო, მაგრამ არა ჩემ არამედ ფრონტის სარდლის მიერ, ჩემი კატეგორიული ბრძანების მიუხედავად – ასე არ მოქცეულიყო. იოსებ გედევანიშვილის ამ არცთუ ბოლომდე სწორ გადაწყვეტილებას ჰქონდა თავისი მიზეზები, გამართლებები და ახსნები“.

აქ შეიძლება ერთი შენიშვნის გაკეთება. ოდიშელიძე წერს, რომ ასეთი დეტალური ინსტრუქციები ნორმალურ ჯარში საჭირო არ არისო, თუმცა მაინც გასცა ასეთი მითითებები. ალბათ, ამ მითითებების გაცემის დროსაც ფიქრობდა, რომ საქმე ჰქონდა არა „ნორმალურ“, არამედ „რევოლუციურ“ გენერალთან. ასეთ შემთხვევაში თვალყურიც უნდა მიედევნებინა საკუთარი მითითების ზუსტ აღსრულებაზე. ეს არ გააკეთა. ალბათ ესეც მისი შეცდომა იყო, რომ მითითებების ბოლომდე შესრულება არ აიძულა გენერალ გედევანიშვილს.

აქ გასათვალისწინებელია, მთავარსარდლის ნათქვამი, რომ „იოსებ გედევანიშვილის ამ არცთუ ბოლომდე სწორ გადაწყვეტილებას ჰქონდა თავისი მიზეზები, გამართლებები და ახსნები“.

აი, რას წერს ოდიშელიძე ამ საკითხთან დაკავშირებით: „თავდაპირველად ვნახოთ, თუ როგორ გაანაწილა მან ის ძალები, რომლებმაც თავმოყრა სომხების აჯანყებასა და რუსების თავდასხმამდე მოასწერეს. ე.ი. 11 თებერვლამდე.“

გავეცი რა ჩემ მიერ ზემოთ აღნიშნული ბრძანება და დავათვალიერე რა რამდენიმე ნაწილი და რამდენიმე ადგილი სამხრეთ-აღმოსავლეთის ფრონტზე, წავედი ბათუმში, სიმაგრის სანახავად და კომენდანტისათვის რამდენიმე მითითების მისაცემად, რადგან თურქების ქმედება გვაეჭვებდა მეც და თავდაცვის საბჭოსაც. დავბრუნდი რა ბათუმიდან, საომარი მოქმედებების დაწყებამდე ცოტა ხნით ადრე, დამხვდა სამხრეთ-აღმოსავლეთის ფრონტზე გამოცხადებული ქვედანაყოფების შემდეგი განლაგება:

ა) ვორონცოვკის ავანგარდი გვარდიის 3 ბატალიონი და გვარდიისვე ცხენოსანი პოლკი (მე მგონი 1500 ხიშტი).

ბ) სადახლოს ავანგარდი არმიის 3 ბატალიონი და არმიისვე ცხენოსანი პოლკი – 2100 ხიშტი.

გ) გვარდიის ექვსი ბატალიონი სამხრეთ-აღმოსავლეთის ჯგუფის ბირთვის წარმოადგენდა და განლაგებული იყო ტფილისის სამხრეთით. რამდენადაც მახსოვს, არახლო-სანდარა-წითელი ხიდის რაიონში. სულ 3000 ხიშტი.

დ) წითელ ხიდთან ასევე იდგა ავანგარდი, რომლის რაოდენობა არ მახსოვს.

ე) ფოილოს ხიდთან ჩემი განკარგულებით იდგა გვარდიის ორი ბატალიონი, სულ 1000 ხიშტი.

სულ 7 600 ხიშტი და 6 ესკადრონი 50 000 წინააღმდეგ (25 000 რუსი და 25 000 თურქი). ამ განლაგებაში, რომლის სქემაც სწორი იყო, არ მომწონდა ორი დეტალი, რომლებიც, ჩემი აზრით, მნიშვნელოვანი იყო: 1) ჩემი ზეპირად და წერილობით გაცემული ბრძანების საწინააღმდეგოდ, სადახლოს ავანგარდი ერთ მუშტად კი არ იყო შეკრული, არამედ განლაგებული იყო ასე: ერთი ბატალიონი სადახლოში, ერთი ბატალიონი (მე-8) სოფელ შინიხში და ერთი ბატალიონი (მე-5) გაფანტული იყო სამ ჯგუფად ბამბაკის ხეობის სამხრეთ ნაწილში, შაგალის სასაზღვრო ხიდის ჩათვლით. 2) ავანგარდი ჯალალ-ოღლისთან დიდი მომეჩვენა.

ჯარების სავსე მართვის რუსული წესდების თანახმად, რომლითაც ჩვენ ვხელმძღვანელობდით, საკუთარის არარსებობის გამო, იოსებ გელევანიშვილს შეეძლო არ შეესრულებინა ჩემი ბრძანება, თუ ამას ვითარება მოითხოვდა. მან შემდეგი განმარტებები მომცა: ა) ჩვენ არ ვიცით, შემოგვიტევენ თუ არა რუსები და როდის. ხოლო სომეხი მოსახლეობა არ აჯანყდება, თუ სოფლებში ჯარის გარკვეული რაოდენობა იქნება. ბ) ეს განლაგება მჭირდება დროებით, სანამ არ განვითარდება სომხურ მოსახლეობას. შემდეგ უფრო კომპაქტური განლაგება მექნება. გ) სამი ბატალიონი ჯალალ-ოღლისთან ეს მხო-

ლოდ სახელია. ზიშტების რაოდენობა მათში დადგენილზე მნიშვნელოვნად ნაკლებია (ციფრები არ მახსოვს) და რაზმი უფრო დამოუკიდებელი იქნება მანევრირებისას, თუ მის რაოდენობას არ შევამცირებ. ბოლო არგუმენტს დავეთანხმე, მაგრამ პირველი ორი არ მაკმაყოფილებდა. მე ვუბრძანე, არ დაეყოვნებინა განიარაღება, რომელიც შენელდა მის საუბრებით ვიდაც პოლიტიკოსებთან“.

ყურადღებაა მისაქცევი ოდიშელიძის ფრაზაზე, რომ პირველმა ორმა განმარტებამ არ დააკმაყოფილა. თუმცა იქვე წერს: „ვუბრძანე, არ დაეყოვნებინა განიარაღება“. გამოდის, დაეთანხმა გედევანიშვილს და შეეგუა არსებულ ვითარებას, მიუხედავად იმისა, რომ არ მოსწონდა. ეს შეცდომა იყო, რომელმაც მძიმე შედეგები მოიტანა.

საინტერესოა მთავარსარდლის ინფორმაცია სამხრეთ-აღმოსავლეთის ფრონტზე მყოფი შენაერთებისა და მათი რაოდენობის შესახებ. ოდიშელიძის მიხედვით, აქ სულ 7600 მებრძოლი იმყოფებოდა. გასათვალისწინებელია, რომ ამავე მოხსენებაში, ცოტა უფრო ადრე, გენერალი აღნიშნავს – „ტფილისიდან სამხრეთით და სამხრეთ-აღმოსავლეთით წინააღმდეგ მტრის მთავარი ჯგუფის XI არმიისა, რომელიც გაძლიერებული იყო სომხის ნაწილებით, მე ვუბრძანე დაეყენებინათ 7 ბატალიონი არმიისა (5, 7, 8, 1, 4, 9 და 10 ათასეულები) და 13 ბატალიონი გვარდიისა. 9 ბატარეით და ჩვენი 2 ცხენოსნების პოლკით, რომელნიც ძლივს შედგებოდნენ 5-6 ესკადრონისგან, ისიც უჭმელობის გამო გაძვალტყავებული ცხენებით. ყველა ეს შეადგენდა 12 000 ზიშტს, 28 ქვემეხს და 500 ცხენს“. დიდი სხვაობაა რიცხვებში. თუმცა ეს შესაძლოა გამოწვეული იყოს იმით, რომ 11 თებერვლისთვის ყველა შენაერთი (მაგ. არმიის 1-ლი, მე-9, მე-4, მე-10 ათასეულები) ჯერ კიდევ არ იყო მისული სამხრეთ-აღმოსავლეთის ფრონტზე.

საინტერესოა მოხსენების შემდეგი ნაწილი, რომელშიც გენერალი აკაკი ჩხენკელთან საუბარს იხსენებს: „აქ მინდა ორი დამახასიათებელი ფაქტი გავიხსენო: პირველი – არ მახსოვს, ჩემ მიერ იოსებ გედევანიშვილისადმი დირექტივის გაგზავნამდე თუ შემდეგ, ჩემთან სპეციალურად შემოიარა აკაკი ჩხენკელმა და დაჟინებით მომთხოვა, რომ ბორჩალოს ე.ი. სანაინის ხეობის ყველა სომხურ სოფელში ჩამეყენებინა ერთი ან ორი ასეული, რათა არ მომხდარიყო აჯანყება. მე მტკიცედ უარვყავი მისი თხოვნა, შევეცადე დამემშვიდებინა იმით, რომ ჯარი იქნება ერთ მუშტად შეკრული სადახლოსთან. ხოლო აჯანყების შემთხვევაში სომხური სოფლები დამორჩილებული იქნება ძალით, რის შესახებაც მათ წინასწარ გავაფრთხილე. „აი თქვენ ეს გინდათ.

დამორჩილება სისხლისღვრით. მე კი მინდა საერთოდ ავიცილო ეს აჯანყება“, ცხარედ შეშეკამათა აკაკი ივანეს ძე. რადგან არგუმენტაცია რუსული მუშტით, რომელიც კერპილის სამხრეთ-აღმოსავლეთით იდგა და თურქული მუშტით, რომელიც ალექსანდროპოლთან იდგა, მე არასერიოზულად მომეჩვენა, ამასთანავე, სამხედრო საქმის გაკვეთილები რომლებსაც სოციალ-დემოკრატთა უფროსები მიტარებდნენ, უკვე მაღიზიანებდა. მშრალად ვუბასუხე აკაკი ივანეს ძეს, რომ მის რჩევას ვერ მივიღებ. ის ჩემგან საკმაოდ გაბრაზებული წავიდა (ის ყველაფერს დაადასტურებს, თუ შეეკითხებით). ასე რომ, ზღაპარი იმის შესახებ, რომ ჩხენკელმა „მიბრძანა“ ჯარების დაფანტვა და მე იმწამსვე აღვასრულე „ბრძანება“, ამ საქმით დაინტერესებული ბოროტი პირების ბოროტი მონაჭორია. ვფიქრობ, რომ აკაკი ივანეს ძეს ბორჩალოში მოგზაურობის დროს, ანდაც ტფილისში ამ საკითხზე საუბარი ჰქონდა სამხრეთ-აღმოსავლეთის ფრონტის სარდალთან. მის რჩევებს იოსებ გელევანიშვილი, რომელიც ფრიად მგრძნობიარე იყო პოლიტიკოსების მოსაზრებებსა და რჩევებთან დაკავშირებით, უფრო კეთილგანწყობით შეხვდა. კითხვაზე, უნდა ყოფილიყო თუ არა გელევანიშვილი ჩხენკელის რჩევისადმი მგრძნობიარე, გიპასუხებთ – შესაძლოა, კი. სწორედ სომხების აჯანყება გამოიყენეს რუსებმა შემოტევის საბაბად. ჩვენ ვიცოდით, რომ ბოლშევიკები დიდ იმედს ამყარებდნენ ქვეყნის შიგნით აჯანყებაზე. ამრიგად, ჩხენკელის ჩარევა და მისი ზრუნვა იმაზე, რომ სომხები არ აჯანყებულიყვნენ დღეს ბრძნულ წინასწარმეტყველებად მოგვეჩვენებოდა, რომ არა მე-5 და განსაკუთრებით მე-8 ბატალიონის ქეიფი სომხებთან და მათი ბავშვების მონათვლა, ნაცვლად ფხიზლად ყოფნისა, როგორც მე ვაფრთხილებდი.

მეორე ფაქტი – დამფუძნებელი კრების წევრები ვარდნიანი და მეორე რუსი, რომლის გვარიც არ მახსოვს, ვილაციის ბრძანებით მოგზაურობდნენ ბორჩალოს მაზრაში ადგილობრივი სომეხი და რუსი მოსახლეობის განწყობის გასაცნობად. იმ დროს, როდესაც ბოლშევიკების ათასობით გადაცმული აგენტი იქ ჩვენს საწინააღმდეგოდ ფართო და წარმატებულ აგიტაციას აწარმოებდა, ისინი „დარწმუნდნენ“, რომ რუსებმა, და განსაკუთრებით სომხებმა, დაივიწყეს თავისი ცუდი გრძნობები ჩვენდამი და ქართული სახელმწიფოსადმი ერთგულებით არიან აღვსილი. ჩვენთვის, თავდაცვის საბჭოს სამხედრო წევრებისთვის, ნოე ჟორდანიამ საპეციალურად მოაწყო მათი მოხსენება. ვფიქრობ, ამ მოხსენებამ, რომელსაც იოსებ გელევანიშვილიც ესწრებოდა, მოაღუნა მისი ყურადღება, ხოლო ვარდანიანის მოგზაურობამ და შეხვედრებმა სამხედრო ნაწილებში მოაღუნა უკვე უშუალოდ მათი ყურადღებაც. ასეა თუ ისე,

იოსებ გელევანიშვილს საკუთარი მოტივები ჰქონდა, რომ თავისებურად ემოქმედა. წარმოვიდგინოთ, რომ ჩვენ მართლაც არ დაგვეყენებინა სადახლოს სამხრეთით არც ერთი ჯარისკაცი, ანდა დაგვეყენებინა ისე მცირე რაოდენობით, როგორც მე ვუბრძანე. სომხები მაინც აჯანყდებოდნენ, მაგრამ თავისთვის საკმაოდ კარგ ვითარებაში, ორგანიზებულები მე-11 არმიის რუსების მიერ, რომლებიც გადაცმულები ათასობით იპარებოდნენ ასეულებსა და ბატალიონებს. ჩვენი კომისარი-პოლიტიკოსები ამას ვერ ამჩნევდნენ. პროპაგანდა ჩვენს საწინააღმდეგოდ და სომხების ორგანიზება, როგორც ახლა ვიცით, შეუფერხებლად მიმდინარეობდა. ...მაშინ ჩხენკელი, ჩემი და გელევანიშვილის სხვა მრჩეველები და მასწავლებლები გვეტყოდნენ მე და გელევანიშვილს – „აი, ხომ ხედავთ, თქვენ რომ ასეთი უნიჭონი (სიტყვა რომელიც ხშირად ისმოდა ჩვენი წარუმატებლობისა და გამოძევების პირველ წუთებში) არ ყოფილიყავით და ჩვენთვის დაგვეჯერებინათ, ეს არ მოხდებოდა და მოვლენები სხვაგვარად განვითარდებოდა“.

აქ მხოლოდ ერთი შენიშვნის გაკეთება შეიძლება. ომიდან თითქმის ერთი წლის შემდეგაც კი ილია ოდიშელიძე ბოლომდე სწორად ვერ აფასებს 1921 წლის დასაწყისში საქართველოს სამხრეთ-აღმოსავლეთ საზღვარზე შექმნილ ვითარებას.

ოდიშელიძის აზრით, „გელევანიშვილს, როგორც პარტიულ პირს, სიკვდილივით ეშინოდა ჩვენი პოლიტიკოსების წმინდა პარტიული ხერხისა, გაამართლონ საკუთარი დიდი დანაშაული სამშობლოსა და საკუთარი პარტიის წინაშე კი. არ უნდა დაგვაიწყდეს ისიც, რომ ჩვენი პოლიტიკოსები სამართლიანად არ ენდობოდნენ თურქებს და ქიაზიმ ქარაბეკირ ფაშის შემოტევა ალექსანდროპოლიდან, არდაგანიდან და ტრაპიზონიდან არა ნაკლებ, თუ უფრო მეტად არა, შესაძლებლად მიაჩნდათ, ვიდრე რუსებისა. ჯერ კიდევ იმედი ჰქონდათ, რომ რაღაც სასწაულის წყალობით რუსეთთან ომს აიცილებდნენ და ცდილობდნენ მათ მომადლიერებას, მიზეზის მიუცემლობით. ამით აიხსნება მთავრობის ბრძანება ფოილოს ხიდის განაღდვის შესახებ (შემდეგ, საკმაოდ დროის გავლისას, როდესაც ბოლშევიკებმა ხიდის შუაგულში გუშაგი დააყენეს ხოლო ხიდის საკუთარ ბოლოში ყარაული, მე ნება მომცეს ხიდი ისევ დამენადმა. უკვე მხოლოდ ჩვენი მხარე. ის კი მიწაზე იდგა და აღვილად აღსადგენი იყო).

ამითვე აიხსნება, რომ ფიქრიც კი ამეკრძალა, თანახმად ჩემი გეგმისა, შეტევაზე წითელი ხიდის გავლით ასლანბელლისა და ყაზახის მიმართულებით, სოფელ კულპის რაიონში თავმოყრილი და სადახლოზე დამიხნებული

რუსების ძირითად მასის მოწყვეტისა და ზურგში დარტყმისათვის. ამის შესახებ იყო მსჯელობა მთავრობაში და შეტევის განხორციელება პოლიტიკურ საკითხად ჩათვალეს, რაც მთავარსარდლის კომპეტენციას ცილდება“.

მთავარსარდლის განცხადება, რომ სოფელ კულპის რაიონში იყო თავმოყრილი რუსების ძირითადი მასა, დამიზნებული სადახლოზე, კიდევ ერთი დადასტურებაა ჩვენ მიერ ზემოთ გამოთქმული მოსაზრებისა, რომ გენერალი ოდიშელიძე ერთი წლის მერეც არასწორად აფასებს ვითარებას. რუსების მთავარი შეტევა არ იგეგმებოდა სომხეთიდან სადახლოზე. ეს შემოტევა ორ რამეს ისახავდა მიზნად: პირველი – ქართული სარდლობის ყურადღების გადატანას ამ მიმართულებაზე, რაც დარტყმის მთავარ ადგილზე, წითელ ხიდსა და ფოილოს ხიდზე რუსებს საქმეს გაუადვილებდა. სამწუხაროდ, ყველაფერი მართლაც ასე მოხდა; მეორე – ქართული შეიარაღებული ძალების ბრძოლისუნარიანობის გამოცდას.

ოდიშელიძე წერს: „ამრიგად, არა მხოლოდ ცალკეული პოლიტიკოსები ცდილობდნენ მთავარსარდლის სწავლებას, თუ როგორ უნდა იმოქმედოს და წეროს ბრძანებები, არამედ ისეთმა მნიშვნელოვანმა ჯგუფმაც კი, როგორიცაა თავდაცვის საბჭო და მთავრობა, მთავარსარდლის მოქმედების არეალიდან ამოიღეს თვით სტრატეგიაც და მოქმედების ხერხიც. ნოე ჟორდანიას ეყო გამბედაობა, რომ ბათუმში უკვე კვინიტაძესთან მიმართებით იმედგაცრუებულს, ჩემთვის ეკითხა: „რატომ აღმოჩნდა ჩვენი გენერლების ნება პარალიზებული და თავად ისინი კი დაბნეულნი?“. ამას მეკითხებოდა ადამიანი, რომელიც პირველივე წარუმატებლობების შედეგ ყველაზე მეტად თავად დაიბნა და ვინც მიზეზებს გენერლებში ეძებდა. ეს მაშინ, როცა ბრალის 99% პირადად მასა და მის პარტიულ მეგობრებს ეკისრებოდათ.

11 თებერვალს საღამოს სომხური მოსახლეობა, მხარდაჭერილი მრავალრიცხოვანი გადაცემული ბოლშევიკების მიერ, აჯანყდა და განაიარაღა მე-5 და მე-8 ბატალიონები. მე-8 ბატალიონის სრული და თითქმის მთელი მე-5 ბატალიონის დაღუპვის მიზეზების შესახებ გარკვევით არაფრის თქმა არ შემიძლია, ეს საქმე სასამართლო გამოძიებას მოითხოვს. ასეთი რამ ბევრ ომში მომხდარა მრავალ ხალხთან. ნება მომეცით, ჩემი რამდენიმე პირადი მოსაზრება გამოვთქვა. მე-5 ბატალიონი, რომელიც 700 ზიშტს ითვლიდა დაფანტულად იდგა რკინიგზის ხაზისაგან დაშორებით. ამის შესახებ მეც და თქვენც მეტი უფლება გვაქვს, საყვედური ვუთხრათ გედევანიშვილს, ვიდრე ბატალიონს. ამ ბატალიონის ბირთვმა, რომელიც სადახლოდან შორს იდგა, ვაჟკაცობისა და მისი უფროსის პასუხისმგებლობის მეშვეობით შეძლო თავი

დაეწია უბედურებისათვის, შეუერთდა ბრიგადას და შემდეგ ბატალიონის ფორმირების (აღდგენის) საფუძვლად იქცა.

მე-8 ბატალიონი დაახლოებით 800 ზიშტის რაოდენობით მთლიანად, კომპაქტურად იდგა სოფელ შინიხში, სადახლოსაგან შორიახლოს და სამარცხვინოდ იქნა განიარაღებული სომხების მიერ. იმ სომხების მიერ, რომლებიც ერზერუმსა და ბორჩალოში ვაჟკაცობად თვლიდნენ მოხუცებზე, ქალებზე, ბავშვებსა და მძინარე ადამიანებზე მოღალატურ თავდასხმას. ცხადია, რომ ამ ბატალიონში ვიღაცამ, თუ არა მთელმა ბატალიონმა, არ შეასრულა თავისი ჯარისკაცული მოვალეობა. ვიღაცამ ჩაიდინა დანაშაული, შესაძლოა კოლექტიური დანაშაულიც. ჯარისკაცები, როგორც ჩანს, ყველანი ტყვედ ჩაბარდნენ საღსალამათნი. ოფიცრები კი დაიღუპნენ. ამბობენ, ჩვენი „ძმების“ სომხების, რომლებმაც როგორც ვარდანიანი ირწმუნებოდა, თავდაცვის საბჭოზე მიატოვეს დაშნაკებიცა და ბოლშევიკებიც და ჩვენ მხარეს დადგნენო, მოღალატური ხელით. ამის შესახებ გამოძიების ჩატარების საშუალება არ მომცეს. ხუთი დღის შემდეგ მე გადამაყენეს. ამიტომ ამ ამბების შესახებ მეტს ვერაფერს გეტყვით. სომხების მოღალატურ თავდასხმას რუსების შეტევა მოჰყვა. როგორც უკვე მოგახსენეთ, მე და გედევანიშვილმა ჩავთვალეთ, რომ რუსეთთან ომი დაიწყო, რის შესახებაც განცხადებულ იქნა თავდაცვის საბჭოში. მაგრამ პოლიტიკოსები თვლიდნენ, რომ არ დაწყებულა და ჟორდანია დამფუძნებელ კრებაში აცხადებდა, რომ გვიტევენ სომხებით“.

აი აქ გასარკვევია ერთი ძალიან მნიშვნელოვანი საკითხი – 1921 წლის 12 თებერვალს ქართული უმაღლესი სარდლობა მართლა თვლიდა, რომ ომი რუსეთმა დაგვიწყო, თუ ეს თავის მართლების მიზნით გაკეთებული განცხადებაა. არსებობს ოდიშელიძის განცხადების საპირისპირო ინფორმაციები. კიდევ ერთხელ მოვიტანთ ამ ცნობებს. ეს მნიშვნელოვანი მომენტი, რადგან სხვა პირთა მოგონებებში სრულიად საპირისპირო ფაქტია დაფიქსირებული. მაგ. გენერალი გიორგი მაზნიაშვილი წერს, რომ ოდიშელიძეს გულწრფელად ეგონა მართლა მხოლოდ სომხები გვებრძვიანო.⁷ კიდევ უფრო საინტერესოა აკაკი კვიტაიშვილის მოგონება, რომ „15 თებერვალს ფოილოს კოლონამ შეამჩნია რუსის ჯარების მოძრაობა წითელი ხიდის მიმართულებით. შემჩნეულ იქნა ფოილოს წინააღმდეგ რამდენიმე ბატარეა საომარ პოზიციებზე. კოლონის უფროსი დაელაპარაკა პირდაპირი მავთულით მთავარსარდალს – მტერი ამაღამ აუცილებლად გადმოვა შეტევაზე. ნება მოგვცით, ზი-

⁷ გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი. ბათუმი. 1990, გვ. 157.

დი ავაფეთქოთო. გენერალმა ოდიშელიძემ უპასუხა – ჩვენ ვიმყოფებით მე-გობრულ განწყობილებაში საბჭოთა რუსეთთან. დაუშვებელია ჩვენი მხრიდან მტრული მოქმედება. ერიდეთ პროვოკაციას.⁸“

სავარაუდოა, რომ გენერალი ოდიშელიძე თავის გამართლებას ცდილობს. მის მიერ ომის დასაწყისში დაშვებული უმთავრესი შეცდომა, რომელმაც მერე უკვე სხვა არასწორი ქმედებები გამოიწვია, სწორედ ძირითადი მოწინააღმდეგის არასწორი განსაზღვრა იყო. პარადოქსია, მაგრამ აღაშინა, რომელიც თავის ყველა მოხსენებაში ხაზს უსვამდა, რომ მთავარი მოწინააღმდეგე რუსეთია, ომის საწყის ეტაპზე ეს არ ან ვერ დაიჯერა.

მოხსენების ზემოთ მოყვანილი ფრაგმენტი იმასაც ადასტურებს, რომ ომის დაწყების პირველ დღეებში მთავარსარდალმა კონკრეტულად არაფერი იცოდა სამხრეთ-აღმოსავლეთის ფრონტზე მიმდინარე ბრძოლების შესახებ, თუმცა ამის შესახებ ცოტა ქვემოთ ვისაუბრებთ.

მოხსენების დროს ილია ოდიშელიძემ რამდენიმე სქემაც გამოიყენა. ის მიმართავს მსმენელებს: „სქემა №2 გიჩვენებთ, თუ რა რაოდენობის ჯარმა მოასწრო თავმოყრა თბილისთან და რამდენი ზიშტი გვყავდა ჩვენ და რუსებს. ჩვენ გვყავდა: სადახლოსთან და მის წინ 2 100 ზიშტი, არახლო-სანდარა-წითელი ხიდის რაიონში 300, ფოილოსთან არა უმეტეს 500-1000. სულ გამოდის მაქსიმუმ 6 100 კაცი ტფილისიდან სამხრეთ-აღმოსავლეთით და არაუმეტეს 1 500 ზიშტისა ტფილისის სამხრეთით ვორონცოვკასთან. ეი სულ 7 600 კაცი 25 000 რუსის წინააღმდე, თურქების ჩაუთვლელად, რომლებსაც ჰყავდათ 25 000 ზიშტი და ქურთების კავალერია; ამის გარდა, კიდევ სომხების რამდენიმე ბატალიონი და ბანდა. მე-8 და მე-5 ბატალიონების 1 500 კაცი რომ არ დაღუპულიყო გელევანიშვილის განკარგულებაში იქნებოდა 7 600 ზიშტი (მათ შორის 5 500 გვარდიელი. გელევანიშვილის აზრით, ერთი ხარისხით დაბალი ხარისხის მებრძოლები, ვიდრე არმიის ჯარისკაცები). სხვანაირად რომ ვთქვათ, ტფილისის სამხრეთ-აღმოსავლეთით ჩვენ გვეყოლებოდა რუსებზე სამჯერ ნაკლები ჯარი. ორი ბატალიონის დაღუპვის შედეგად მოკლეს 1 500 კაცი ეი. ჩვენი მთელი ჯარის ერთი მეთორმეტედი და არა ნახევარი, როგორც ვეშაპელი აცხადებდა დამფუძნებელ კრებაში კვინიტაძეზე დაყრდნობით, რომელსაც, როგორც მან განაცხადა, უფრო მეტად ენდობოდა, ვიდრე მთელ სოციალ-დემოკრატებს ერთად აღებულს. ამრიგად, თქვენ ხე-

⁸ ა. კვიტაიშვილი. რუსეთ-საქართველოს ომი 1921 წელს, საქართველოს ოკუპაცია რუსეთის მიერ. ჟურნ.: „განთიადი“. 1990 წელი. №2, გვ. 121.

დავთ, რომ ხმაური ამ ბატალიონების დაღუპვის შესახებ, ატეხილი სულმდაბალი და მოპოზირე ხალხის მიერ, ზედმეტად დიდი იყო. ვეშაპელის განცხადება ბათუმში დამფუძნებელ კრებაში, მხოლოდ პარტიული გამოხდომა იყო, მიმართული პოლიტიკური მტრების წინააღმდეგ და დემაგოგიური ცილისწამება, პირველ რიგში ჩემზე, როგორც სოციალ-დემოკრატების უნიჭო კანდიდატის, წინააღმდეგ და დემაგოგიური შექება კვინიტაძისა, როგორც ნაციონალისტების ნიჭიერი კანდიდატისა. როგორი მგძნობიარეც არ უნდა იყოს კვინიტაძე ვეშაპელის საჯარო ქებისადმი, როგორც არ უნდა საჭიროებდეს თავისი ნიჭიერებისა და ჩემი უნიჭობის ციფრებით დადასტურებას, საეჭვოა, რომ ის დაკმაყოფილდეს ვეშაპელის ამ დემეგოგიური მოურიდებლობით. არითმეტიკა მან იცის და ნახევარს ერთი მეთორმეტელისაგან გაარჩევს. წესიერებაც მისგან, როგორც ჯარისკაცისგან, უფრო მეტად მოითხოვება, ვიდრე ვეშაპელისგან. რადგან პოლიტიკოსებს, პარტიული ინტერესებიდან გამომდინარე, ხშირად უხდებათ ჭეშმარიტების უგულვებელყოფა. უეჭველია, კვინიტაძე ადრე თუ გვიან მოსთხოვს განმარტებას ვეშაპელს, რომელმაც ვერ მოითმინა და კვინიტაძის საკუთარი ქება-დიდება თავადვე გააფუჭა ერთი კოვზი კუპრით.

საუბრობენ ამ ორი ბატალიონის განადგურების მორალურ შედეგზე. ეს სწორია. თუმცა ამან, როგორც ეს ხდება ხოლმე, ომის დროს უფრო მეტად ზურგზე იმოქმედა, ვიდრე ჯარზე. ჯარი 11 თებერვლის შემდეგ არანაკლებ სამი დღისაა იბრძოდა სადახლოსთან და იბრძოდა არც თუ წარუმატებლად. სადახლოს სამხრეთით იყო შეტევა და აღებულ იქნა საკმაოდ დიდი სიმაღლე, რომელსაც გაბატონებული მდგომარეობა ეკავა სადახლოზე. მარცხენა ფლანგზე გვარდიის ერთმა ბატალიონმა ცხარე ბრძოლის შემდეგ დაიკავა კიზილ-კაის სიმაღლე, რომელსაც გაბატონებულ მდგომარეობა ეკავა კერპილზე ... ყოველივე ეს სრულიადაც არ მიუთითებდა ჯარის გულგატეხილობასა და დემორალიზაციაზე. ორი ბატალიონის დაღუპვა ჯარებს მართებულად განემარტათ. ამბობდნენ, რომ ოფიცრები დაუმეგობრდნენ სომხებს, ქეიფობდნენ მათთან, შვილებს უნათლავდნენ და ეს მაშინ, როცა ისინი მათ დაღუპვას უმზადებდნენ. როგორც დასახელებული ფაქტები გვიჩვენებს, ნაღვლობდნენ რა თავის მეგობრებზე, ჯარს ცხვირი არ ჩამოუშვია. პირიქით, ზურგი, როგორც ყოველთვის ყველგან ხდება, სწრაფად დაეცა სულიერად და გახსნა სივრცე ჭორისა და პანიკისათვის. ჯარი ჯერ კიდევ მშვიდად იყო, როცა მთავრობა პანიკაში ჩავარდა და მშველელის ძებნა დაიწყო.

11 თებერვლის შემდეგ გელევანიშვილის ჯარები, ისევე როგორც მანამდე, კვლავ ასრულებდნენ ავანგარდის როლს, იფარავდნენ რა თავისი აქტიური მოქმედებით დანარჩენი ჯარების ნელ თავმოყრას ტფილისთან. ჩემი ბრძანებით კიდევ უნდა მოსულილყო გვარდიის ორი და არმიის ხუთი (1-ლი, მე-9, მე-4, მე-10 და საყარაულო) ბატალიონი. 14 თებერვლისთვის მხოლოდ გვარდიის ორმა და არმიის 1-ლმა ბატალიონმა მოასწრეს მოსვლა. სხვები მრავალი საპატიო მიზეზის გამო შეყოვნდნენ. 14-ში იყო ბრძოლა. ჩვენ დაგვამარცხეს, ამას მრავალი მიზეზი ჰქონდა. მთავარი მიზეზი ის იყო, რომ 6 000-იანი მოუწყობელი, მშვიერი, ჩაუცმელი, ომისადმი ჯეროვნად მოუმზადებული ჯარი, ალაღის გარეშე, უკვე ომამდე შემცირებული და შესუსტებული არტილერიით, შეუძლებელია არ დამარცხებულიყო 30 000-იან კარგად მომარაგებულ და ჩვენთან ომისთვის კარგა ხნით ადრე მომზადებულ ჯართან. მე არ აღვწერ ბრძოლის პერიპეტეებს, რადგან ბრძოლას წარვმართავდი არა მე, არამედ გელევანიშვილი. თავად თავდაცვის საბჭოს მიერ ის სწორედ ამისთვის იყო დანიშნული და ნოე ჟორდანიას მოსაზრების საპირისპიროდ, ეს მას უნდა გააკეთებინა. მე არ მომცეს არც დრო და არც საშუალება, რომ მისგან ანგარიში მომეთხოვა. ამიტომ ამას ვერ წარმოგიდგენთ.

დამარცხებულმა ჯარებმა უწყესრიგოდ დაიხიეს ჯერ მდ. ხრამთან, სადაც ერთი დღე გაძლეს და შემდეგ იაღლუჯას პოზიციებზე მოვიდნენ. ამ დროისთვის მოაღწიეს მე-9 და საყარაულო ბატალიონებმა, რომლებიც ჯარის წესრიგში მოყვანის საფუძვლად იქცნენ. შემდეგ ჯარები, რომელთა თავმოყრაც მე დავიწყე, უკვე ჩემ გარეშე მოვიდნენ ტფილისთან. 9 600 კაცისაგან შემდგარ ჯარში, 2 500 კაცი ახალი იყო, ხოლო 7 100 ძველები იყვნენ. სადაზლოელები რვა დღე მხნედ და ვაჟკაცურად იცავდნენ ტფილისს. დემორალიზაციის, გახრწნისა და დაფანტვის ნიშნები არც ტფილისის და არც სხვა ფრონტებზე მე არ მინახავს, ის არც თქვენ გინახავთ. პირიქით, იყო საბრძოლო სულისკვეთების ამაღლება, რაც მოქალაქეებსაც გადაედოთ. შინიხისა და სანაინის წარუმატებლობის კვალი წაიშალა“.

გენერალი ოდიშელიძე, საუბრობს რა ომის პირველ დღეებზე, ძალიან ამარტივებს სიტუაციას. ვითარებას ისე წარმოაჩენს, თითქოს ჯარის 1/12-ის დაკარგვა დიდი ტრაგედია არ იყო. აქ რამდენიმე მომენტი გამოსაყოფი. პირველი – თავად ოდიშელიძის ინფორმაციითვე, სამხრეთ-აღმოსავლეთის ფრონტზე ჩვენ 7600 კაცი გვყავდა. 1500 არის 7600-ის 1/5, რაც ძალიან სჭარბობს 1/12-ს. ოდიშელიძე მსხვერპლის რაოდენობას მთელ ჯართან მმართველობით ანგარიშობს, რაც სწორი არ არის. მთელი ჯარი გელევანიშვილის

განკარგულებაში არ იმყოფებოდა. 1/5-ის დაკარგვა კი ღიდი ზარალია; მეორე – ორი ბატალიონის⁹ დაღუპვამ მართლაც ცუდად იმოქმედა და პირველ რიგში ჯარზე; მესამე – 12-14 თებერვლის განმავლობაში არანაირი – „არც თუ წარუმატებელი“ თავდაცვითი ბრძოლა სადახლოსთან არ ყოფილა. იყო უგეგმო უკანდახევა. ამის მიზეზი იყო როგორც უშუალოდ ფრონტის ხელმძღვანელობის, ასევე მთავრსარდლობის თითქმის სრული უმოქმედობა; მეოთხე – 13 თებერვალს განხორციელებული კონტრშეტევა სრულიად მოუძნადებელი იყო. მიუხედავად გარკვეული წარმატებისა, გენერალ ჯიჯიხიას ნაწილებმა მართლაც დაიკავეს კიზილკაის სიმაღლეები, ამ სამხედრო ოპერაციიდან არაფერი გამოვიდა; მეხუთე – თბილისის დამცველთა 3/4-ს ძველი, „სადახლოელი“ მეომრები არ შეადგენდნენ. მათი წილი უფრო მცირე იყო (11-16 თებერვლის ბრძოლებში არ მონაწილეობდნენ არმიის: მე-4, მე-9, მე-10, საყარაულო და სანაპირო დაცვის ათასეულები და სამხედრო სკოლა, ასევე გვარდიის თბილისის, გორის, ზაშურის, ბათუმის ბატალიონები. ყველა ეს შენაერთი 18-24 თებერვალს თბილისის დაცვისათვის იბრძოდა);¹⁰ მეექვსე – თბილისთან ბრძოლის დროს ქართული შეიარაღებული ძალები მართლაც საოცრად მაღალი მორალურ-ფსიქოლოგიური განწყობით გამოირჩეოდნენ. ამ ომის დროს ასეთი განწყობა არც მანადე და არც შემდეგ მათ არ ჰქონიათ. ამ მხრივ ილია ოდიშელიძე მართალია, როცა ამბობს რომ შინიხისა და სანაინის წარუმატებლობის კვალი წაიშალაო.

ძალიან მნიშვნელოვანი ის მომენტი, რომ მთავრსარდალი გაურბის კონკრეტულ სამხედრო ოპერაციებზე საუბარს, არ აკეთებს მათ ანალიზს და იმიზეზებს – ეს გელევანიშვილის საქმე იყო და მან იცის, მე მისი გამოკითხვა ვერ მოვასწარიო. ოდიშელიძე მართლაც ამბობს და თავისდაუნებურად ადასტურებს იმ მოსაზრებას, რომ მთავრსარდალმა არ იცოდა, რა ხდებოდა ომის პირველ დღეებში ფრონტზე.

მთავრსარდლის პასუხისმგებლობას კიდევ უფრო ზრდის ის ფაქტი, რომ ამ დროს სხვა მიმართულებებზე ჯერ სამხედრო მოქმედებები დაწყებული არ იყო. გენერალ ოდიშელიძის არ თუ ვერჩარევა სამხრეთ-აღმოსავლეთის ფრონტზე მიმდინარე სამხედრო მოქმედებებში აშკარად მისი შეცდომა

⁹ ქართულ რეგულარულ არმიაში ოფიციალურად არსებობდა ათასეულები, რომლებსაც ოდიშელიძე ბატალიონებს უწოდებს. ამიტომ ამჯერად ჩვენც ამ ტერმინს გამოვიყენებთ.

¹⁰ დაწვრილებით ის. მ.პახტაძე, „1921 წლის რუსეთ-საქართველოს ომის საბრძოლო მოქმედებების ისტორიიდან“. თბ. 2013.

იყო. მით უმეტეს, იცოდა, რომ ამ მიმართულებას „რევოლუციური“, როგორც თავად უწოდებს, გენერალი მეთაურობდა.

მთავარსარდლისა და გენერალური შტაბის უფროსის პასუხისმგებლობა იყო, რომ 12-15 თებერვლის ბრძოლებში დაშვებული იქნა შეცდომები. ვერ განხორციელდა ის, რაზეც გენერალი ოდიშელიძე 3 იანვრის მოხსენებაში წერდა: დაფანტულმა საჯარისო ქვედანაყოფებმა შეკრება ვერ შეძლეს, რიცხოვრივი უპირატესობა ვერ მოვიპოვეთ, ინიციატივას მოწინააღმდეგე ფლობდა, არ იყო კოორდინაცია ქვედანაყოფების მოქმედებებში. შთაბეჭდილება იქმნება, რომ უმაღლესი სარდლობა ამ პერიოდში ფაქტობრივად არაფერს აკეთებდა და ყველაფერი გენერალ სოსო გედევანიშვილის ამაღრა იყო დატოვებული. ის კი შეცდომას შეცდომაზე უშვებდა. აკაკი კვიტაიშვილის სიტყვებით, 12-16 თებერვალს ქართულ ჯარს ნამდვილი პატრონი არ ჰყავდა. „ბატალიონები იბრძვიან სხვადასხვა დროს. ერთი რომ დამარცხდება, მეორე გააბამს ბრძოლას“.¹¹ გენერალ ოდიშელიძის მიერ გაკეთებული მოხსენების შემდეგ გამართული კამათის დროს ვალიკო ჯუღელმა აღნიშნა: „ბატონებო, მე ვნახე გენერალი ოდიშელიძე მას მერე, რაც ყუმბარა ესროლეს.“¹² ისე მშვიდად ეჭირა თავი, თითქოს ქაღალდის ბურთულა ესროლათ. ამიტომ ჩემი ნათქვამი ეხება არა ამ ადამიანის პირად გულადობას ან სიმხდალეს, არამედ მის მთავარსარდლობას. ბატონებო, საშინელი რამ მოხდა. ფრონტზე პირველი გასროლისთანავე გენერალი ოდიშელიძე ისე დაიბნა, რომ საომარი მოქმედებების წარმართვის ყოველგვარი უნარი დაკარგა, ჯარს არავითარი მითითება არა მიუღია და ყოველი ნაწილი, რასაც უნდოდა, იმას აკეთებდა“.¹³ გენერალი კვინიტაძე იხსენებს რა 1921 წლის 15 თებერვალს გვიან ღამით გამართულ შეკრებას, აღნიშნავს, რომ მთავრსარდალმა და გენერალური შტაბის უფროსმა არ იცოდნენ არც შენაერთების ადგილმდებარეობა და არც მათი მდგომარეობა.¹⁴

ოდიშელიძე საყვედურით მიმართავს მსმენელებს: „მაშინ რატომ ამ-

¹¹ ა. კვიტაიშვილი. რუსეთ-საქართველოს ომი 1921 წელს, გვ. 121.

¹² 1919 წლის 13 სექტემბერს 12 საათსა და 55 წუთზე ვერის დაღმართზე (დღევანდელი მიხეილ ჯავახიშვილის ქუჩა) ავტომობილს, რომელშიც სხვებთან ერთად გენერალი ილია ოდიშელიძე და დენიკის წარმომადგენელი, გენერალი ბარათოვი ისხდნენ, ბოლშევიკმა არკადი ელბაქიძემ ბომბი ესროლა. სამი პიროვნება დაიღუპა. ოდიშელიძე სახის არეში დაიჭრა, ბარათოვი ფეხში.

¹³ გ. კვინიტაძე. მოგონებანი. თბ. 1998 ტ. II გვ. 188.

¹⁴ გ. კვინიტაძე. მოგონებანი. ტ. II, გვ. 45-48.

ბოთ, ზოლო ზოგიერთი დაინტერესებული პირი, მათ შორის ჩემი მეგობრები, ზოგი ხმამაღლა და ზოგი ჩურჩულით იმეორებდა და იმეორებენ დღემდე – „აი, ოდიშელიძეს რომ სანაინის ხეობაში ნახევარი ჯარი არ დაეკარგა, საქმე სხვანაირად წავიდოდა“. თუ თქვენ, ბატონო პოლიტიკოსებო და მუნდირის მეგობრებო, მოყვირალნო და მოჩურჩულენო და კეთილგონივრულად გაჩუქებულნო ჩვენი დიდი უბედურების წინ, თუ პატიოსანი ადამიანები ბრძანდებით, იტყვიოთ – ავანგარდის უბედურებაში ოდიშელიძე, რა თქმა უნდა, დამნაშავეა. დამნაშავეა როგორც ყველა გენერალი, რომელიც ხელს უიმედო საქმეს მოკიდებს: უხელმძღვანელოს ციცქნა, მშიერ, ჩაუცმელ და ცუდად უზრუნველყოფილ არმიას ისეთი არმიის წინააღმდეგ, რომელიც ექვსჯერ აღმატება მას. დამნაშავეა, როგორც დათანხმებული, ფაქტობრივად, არარსებული არმიის მთავარსარდლობაზე. მაგრამ ჩვენს დამარცხებებში დამნაშავეები სხვები არიან, ზოლო ჩვენი არმიის დაშლა-გახრწნაში სხვა გარემოებები. ჩვენს საერთო და ცალკეულ დამარცხებებში დამნაშავე პირებს მოექებნებათ ძალიან, ძალიან საფუძვლიანი განმარტებანი და გამართლებანი და მათ აუცილებლად წარმოგვიდგენენ თავის დროზე თქვენც და მთელს ჩვენ ერსაც. მაგრამ ისინი სასამართლოს წინაშე, რომელიც აუცილებელია, იძულებული იქნებიან აღიარონ, საკუთარი დანაშაული, რომელიც ყველა ფრონტის დემორალიზაციის, დაშლა-გახრწნისა და ჯარის სახლებში დაფანტვის მთავარ მიზეზად იქცა. ეს ხმამაღლა უნდა თქვას ყველა პატიოსანმა ქართველმა. ტფილისის დატოვება მოულოდნელი და გაუგებარი იყო არმიისა და ხალხისთვისაც. ამ ნაბიჯს, უნდა ვივარაუდოთ, გარკვეული საფუძველი ჰქონდა. ჩვენი არმიის ამ სწრაფ დაშლას, დაწყებულს ავჭალიდან, ძალიან შეუწყო ხელი ახალი მთავარსარდლის პასიურმა, უკანდახვევითმა ტაქტიკამ, რომელსაც, ცხადია, ამისთვის გარკვეული საფუძვლები ჰქონდა. ომამადე რამდენიმე თვით ადრე მთავრობისადმი გაკეთებულ ზეპირ და წერილობით მოხსენებებშიც, 1920 წლის ნოემბერში და 1921 წლის 3 იანვარს, მე ვამბობდი შემდეგს სიტყვა სიტყვით – „ჩვენი ჯარების მოქმედება უნდა იყოს აქტიური ... ეს გამოწვეულია, ერთი მხრივ, ჩვენი სტრატეგიული მდგომარეობით, მეორე მხრივ, მოწინააღმდეგის ხასიათით ... ასევე, ჩვენი ჯარისკაცის ხასიათიდან გამომდინარე, რომელიც მოწოდებულია გმირობისა და სწრაფი მოქმედებებისათვის, მაგრამ არ უყვარს ხანგრძლივი გასაჭირი“.

უნდა დავეთანხმოთ გენერალ ოდიშელიძეს, შეიარაღებული ძალების დემორალიზაცია და დაშლა-დაფანტვა თბილისის დატოვებამ გამოიწვია. ისიც სრული ჭეშმარიტებაა, რომ დედაქალაქის დატოვება ყველასათვის მოულოდ-

ნელი იყო. უკანდახევა არ ყოფილა სრულიად პასიური. უკანდახევისას იყო შეცდომებიც (მაგ. ორი დღე გორში გაჩერება), მაგრამ იყო კონტრშეტევა ოსიაურთან, რომელიც წარმატებით დაიწყო, მაგრამ გვარდიის მიერ პოზიციების მიტოვების შემდეგ მარცხით დამთავრდა.

ილია ოდიშელიძე აღნიშნავს, რომ „ჩვენი არმიის მოქმედებასთან, ჩვენი ხალხისა და ჩვენი ჯარისკაცის ზასიათთან დაკავშირებით დღესაც ამ მოსაზრების ვარ. ხალხთან დაკავშირებით ერთი რამ უნდა ვთქვა, პირდაპირ, საპირისპირო იმისა, რასაც ამბობენ და იტყვიან ისინი, ვისაც ხალხის ხმები სჭირდება... ამ ომში ჩვენმა ხალხმა აჩვენა თავისი ისტორიულად დადებითი და განსაკუთრებით ისტორიულად უარყოფითი თვისებებიც. 1921 წელს, ისევე როგორც მრავალჯერ ჩვენი სამიათასწლოვანი ისტორიის განმავლობაში, მან არ შეასრულა თავისი ვალი საკუთარი თავის წინაშე. თქვენ იცით – და აქ არიან ამის ცოცხალი მოწმეები, გენერალი კონიაშვილი და ჯუღელი – რომ ჩვენთან, საქართველოში, გვარდიელებს, მუშათა კლასისა და გლეხობის ამ შეგნებულ და რჩეულ წარმომადგენლებს, არ შეეძლოთ ყოფილიყვნენ ამტანი და დამჯერი ჯარისკაცები. მაგრამ რუსულ არმიაში ისინი კარგები იყვნენ (მათი უმეტესობა ძველი რუსი ჯარისკაცები არიან). თქვენ იცით, რომ ისინი მრავალჯერ, ჩვენი ომების დროს, პოზიციებს დამით ტოვებდნენ, რათა სოფელში გამოეძინათ და ამით სამეთაურო შემადგენლობის ტაქტიკურ მოსაზრებებსა და ზოგადად საბრძოლო მოქმედებებს ხელს უშლიდნენ. თქვენ იცით, რომ ისინი, ხშირად მთელი ქვედანაყოფების შემადგენლობით მნიშვნელოვან პოზიციებს ტოვებდნენ, ამით გეგმებს გვირევდნენ და მოწინააღმდეგეს ეხმარებოდნენ. მე თვითონ საკუთარი ყურით მოვისმინე, როგორ იმართლებდნენ თავს გამოქცეული გვარდიელები მცხეთაში. პირდაპირ ამბობდნენ რა, ჩვენ მთელი კვირა ვიომეთ, ახლა სხვებმა იომონო და მოსახლეობა თანხმობის ნიშნად თავს უქნევდა.

თქვენ კიდევ ბევრი რამ იცით, განსაკუთრებით თქვენ, სახალხო გვარდიის შტაბის წევრებო, ისეთი, რაც მე არ ვიცი, მთელმა საქართველომაც არ იცის და რასაც თქვენ გვარდიის პლუსად არ ჩათვლით. გვარდიას არც არმია ჩამორჩებოდა. მთელი შემადგენლობით ტყვედ ჩავარდნილი მე-8 პოლკის ისტორია, რომელსაც გამოძიებელი გამოიძიებს, უეჭველად გიჩვენებთ ისეთ რამეს, რაც დაგავიწყებთ ბოროტ და გაუაზრებელ ლეგენდას იმის შესახებ, რომ მე დავკსაქსე ჩვენი ძალები და ამით ნახევარი არმია დავდუპე ... მე-7 პოლკმა 11-14 თებერვალს შორის მიმდინარე ბრძოლების დროს არაფრის გამო მიატოვა პოზიციები და უკან გაიქცა იმ მომენტში, როცა მის წინააღმ-

დეგ მოწინააღმდეგეც კი არ იყო. ამის შესახებ პირადად გედევანიშვილმა მომახსენა. სოხუმის ფრონტზე 300 მეგრელი, არმიელი, მთელი იარაღით რუსების მხარეს გადავიდა. ამის შესახებ უჩაძემ გაიმბოთ, რომელიც მაშინ რუსული IX არმიის ტერტორიაზე იყო. იმავე სოხუმის ფრონტზე, როგორც ვიქტორ ჟღენტი მოწმობს, რომელიც იქ მთავრობის მიერ იყო მივლინებული დიქტატორული უფლებებით, მდ. ბზიფიდან უკანდახევის შემდეგ 1 400 ჯარისკაცმა მიატოვა ფრონტი და დატოვა თავისი 120 ოფიცერი ფრონტზე. მხოლოდ ოფიცრებმა არ მიატოვეს ფრონტი. ვიქტორ ჟღენტის მიერ ფრონტზე დაბრუნებულმა ჯარისკაცებმა ბოლოს მაინც დატოვეს თავისი ნაწილები და სახლში წავიდნენ. მე პირადად შემიძლია დაგვიდასტუროთ, რომ იმ დროს, როდესაც ტფილისიდან უკანდახევის შემდეგ მთელი ჩვენი არმია და გვარდია აღარ იბრძოდა, სახლებში მიდიოდა და იქ ინტერესით და რაღაცნაირი იმედით ელოდა გლეხობის მთელ მასასთან ერთად ბოლშევიკებს სამეგრელოში, სადაც მე სამხედრო მინისტრის დავალებით გავემგზავრე, სოხუმი-ანაკლია-ზუგდიდის ტერიტორიაზე, მეგრელები გახარებული სახეებით ეუბნებოდნენ ერთმანეთს, არა უშავს, მოვლენ ისინი (ე.ი. ბოლშევიკები-რუსები) და მოგვიტანენ 20 კაპიკიან შაქარს და 15 კაპიკიან ჩითს, ცხოვრება უკეთესი იქნება.

როგორც არ უნდა ახსნათ და როგორც არ უნდა შეცვალოთ ეს ფაქტები, ისინი მაინც ფაქტებია ... და ძალიან დიდი ფაქტორები (სხვებთან ერთად, რასაკვირელია) ჩვენი დამარცხებებისა და დამოუკიდებლობის დაკარგვისა.

ჩვენი პოლიტიკური ბელადების დიდ დანაშაულთან ერთად, ჩვენი ხალხი თავად არის ბევრ რამეში დამნაშავე საკუთარი თავის წინაშე. თითოთი მიუთითებს რა ჩვენს გენერლებზე, როგორც ჩვენი მწარე უბედურების ერთადერთ მიზეზზე, ჩვენს ხალხს, და განსაკუთრებით მის რჩეულებს (მათ შორის ვეშაპელსა და მესხიშვილს – ამ მჭერმეტყველ ორატორებს და სოციალ-დემოკრატიული პარტიის მამხილებლებს, დამფუძნებელი კრების ბათუმის, უკანასკნელ, სხდომაზე), და მათ ბელადს არ ძალუძთ გენერლების დანაშაულის ერთი მეათასედი გადააქციონ თავის დანაშაულის 999 მეათასედად. მათი „უუნარობა“, გაუთანაბროს საკუთარ რეალურ უუნარობას – შექმნას არმია და აჭამოს, ჩააცვას და შეაიარაღოს ეს არმია. ვალდებულება რომელიც მათ მთლიანად საკუთარ თავზე აიღეს და არასდროს დაუკისრებიათ გენერლებისთვის, რომლებიც მხოლოდ ხელზე მოსამსახურე ბიჭად სჭირდებოდათ, ჰპირდებოდნენ რა უკეთეს როლს სამომავლოდ, როდესაც ყველაფერი თავი-

სით დალაგდებოდა. მართლაც, ისტორიამ ყველაფერი თავისთავად გააკეთა და ქართველები იარსებებენ, საკუთარი და თავისივე ბელადების შეცდომების მიუხედავად. ისტორიამ, ისევე, როგორც ჩვენი თავისუფალი არსებობის დასაწყისში, ასევე მის ბოლოში მთელ ხალხს მოგვცა მწარე-უმწარესი, მძიმე-უმძიმესი, მაგრამ ჭკუის სასწავლებელი გაკვეთილი. ბატონო ხალხის რჩეულებო, არ გაუშვათ შანსი, ისწავლოთ. ცხადია, ეს აუცილებელია გენერლებისთვისაც, რომლებსაც თქვენ საშუალებას არ აძლევდით ხალხის სამხედრო ბელადები ყოფილიყვნენ, მაგრამ თავად ხედავთ – ეს განსაკუთრებით გჭირდებათ თქვენ, ხალხის პოლიტიკურ ბელადებს“.

მოხსენების ბოლო ნაწილში გენერალ ოდიშელიძეს დეზერტირობისა და გულისგატეხვის ფაქტები მოჰყავს. თბილისის დატოვების შემდეგ ვითარება გარკვეულწილად მართლაც ასეთი იყო. თუმცა იყო საპირისპირო მაგალითებიც. 12 მარტს გენერალი მაზნიაშვილი მდინარე რიონის მარცხენა ნაპირზე გადავიდა და ქართულმა შენაერთებმა თავდაცვის უკანასკნელი ზღუდე დაიკავეს. ომის მოგების თეორიული შანსიც კი აღარ არსებობდა. მიუხედავად ამისა, მაზნიაშვილთან მაინც მოდიოდნენ მოხალისეები. მოდიოდნენ საკუთარი იარაღით, საკუთარი საგზალით და უდიდესი სურვილით, რომ ბოლომდე ებრძოლათ საქართველოს თავისუფლებისათვის. მოხალისეთა ხარჯზე ჯარის რაოდენობა გაიზარდა და გენერალ მაზნიაშვილის ცნობას თუ ვენდობით, 16 მარტისთვის მას უკვე 9 800 მეომარი ჰყავდა.¹⁵

კიდევ ერთხელ აღვნიშნავთ, რომ გენერალ ილია ოდიშელიძის მიერ კონსტანტინოპოლში წაკითხული მოხსენებები ძალიან საინტერესო და მნიშვნელოვანი დოკუმენტებია. რა თქმა უნდა, მათში მრავლად არის წარმოდგენილი სუბიექტური შეხედულებები. ამის მიუხედავად, მოხსენება გვეხმარება კარგად წარმოგვიდგინოთ: თუ რა ვითარებაში და როგორ ხდებოდა ქართული შეიარაღებული ძალების ჩამოყალიბება-განვითარება პირველი რესპუბლიკის პერიოდში; რა ხდებოდა რუსეთთან ომის პირველ დღეებში; სად იყო დაშვებული შეცდომები, რატომ და სხვ.

¹⁵ გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი, გვ. 192.

Mikheil Bakhtadze

**ON THE REPORT READ IN CONSTANTINOPLE BY GENERAL ILIA
ODISHELIDZE IN 1921-1922**

Summary

General Odishelidze read his report “On reasons of defeat of Georgia” in Constantinople in two parts. The first part of the report was read in December, 1921 and the second part – in March, 1922. Taking into consideration the positions held by general Odishelidze during the period of the first republic of Georgia, his report is obviously very interesting and significant.

The part of the report was published in 1935 in the newspaper “The Caucasus” («Кавказ») (№ 6/18; 7-8/19-20; 9-10/21-22; 25-27). The little fragment of the article that was considered by the editorial board to bear a personal character was left out from the text published in the newspaper. The report in the newspaper raised the great interest; consequently it was translated by the journal “Klde” (Rock) into Georgian language and published (journal “Klde”, Berlin, 1935, №16; №17-18; 1936 - №19; №22-23. The last part in the journal was marked that the text would be continued though the journal did not provide with the next parts of the text). In 2005 Guram Sharadze published the material from the journal “Klde” in the VII volume of “History of Georgian emigrant journalism” that was issued by him.

Mrs. Ana Cheishvili, our compatriot living in Paris, provided us with the full version of Ilia Odishelidze’s report from her archive. Taking this opportunity, we would like to express our gratitude for her kind support and help.

The report of general Odishelidze contains 76 pages printed in Russian; pages 1-49 have been published, pages 50-76 still remain unpublished. In unpublished part of the report general Odishelidze reviews the following issues: his view about the rights and duties of the commander-in-chief (accordingly, reader can learn the logic of his action before the war and during the first days of war); the ten-paragraph decree sent to General Ioseb Gedevanishvili; the outcomes of the inspection of the south-eastern front; conversation with Akaki Chkhenkeli (this is significant as numerous Georgian political figures wrote about disintegration of Georgian troops into small detachments in Lore region

as decision of Odishelidze during his conversation with Chkhenkeli, though this report outlines another circumstances); the situation during the first days of war; the consequences of leaving Tbilisi etc.

The unpublished part of the report of General Ilia Odishelidze contains very interesting and significant information about Russian-Georgian war of 1921.